

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

Факультет педагогіки та психології
Кафедра соціальної роботи та соціальної педагогіки

Бакалаврська робота

на тему

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ СІМЕЙ ЗАГИБЛИХ ТА
ЗНИКЛИХ БЕЗВІСТИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ

Спеціальність 231 «Соціальна робота»

ВИКОНАЛА:

студентка групи СР-41

ГОТИЧ Оксана Володимирівна

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК:

кандидат юридичних наук, доцент

ГЕЛЕЦЬКА Ірина Олександрівна

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри психології та соціальної

роботи ЗУНУ, адвокат

ЯРЕМКО Оксана Михайлівна

Робота захищена з оцінкою:

« _____ »

Секретар ДЕК _____

« ____ » _____ 2026 р.

Тернопіль - 2026

АНОТАЦІЯ

ГОТИЧ Оксана _____ «Соціально-правовий захист сімей загиблих та зниклих безвісти військовослужбовців в Україні» бакалаврська робота. — Тернопіль, 2026. 64 с.

Досліджувалися теоретичні та практичні аспекти організації соціально-правового захисту родин захисників і захисниць України, які загинули або зникли безвісти за особливих обставин.

Об'єкт дослідження – сім'ї загиблих та зниклих безвісти військовослужбовців як суб'єкти отримання державних соціальних гарантій та послуг. На основі аналізу національного законодавства та судової практики розкрито ключові аспекти нормативно-правового регулювання соціальних пільг і виплат в Україні. У ході дослідження визначено правову основу та особливості юридичного статусу членів сімей загиблих і зниклих безвісти захисників. Охарактеризовано механізми міжвідомчої взаємодії у процесі оформлення статусів та реалізації соціальних виплат. Проведено оцінку технологій психосоціальної підтримки, зокрема специфіки роботи з горем та синдромом невизначеної втрати. Основну увагу приділено шляхам удосконалення діючої системи соціально-правового захисту в умовах воєнного стану, враховуючи провідний міжнародний досвід.

Ключові слова: військовослужбовці, сім'ї загиблих, зниклі безвісти за особливих обставин, соціально-правовий захист, соціальні виплати, психосоціальна підтримка

SUMMARY

Hotych Oksana Volodymyrivna

«Socio-Legal Protection of the Families of Fallen and Missing Servicemen in Ukraine».

Bachelor's Thesis. — Ternopil, 2026. 64 pages

The thesis explores the theoretical and practical aspects of organizing socio-legal protection for the families of Ukraine's defenders (both male and female) who have fallen or gone missing under special circumstances.

The object of the study is the families of fallen and missing servicemen as subjects of receiving state social guarantees and services. Based on the analysis of national legislation and judicial practice, the key aspects of the regulatory and legal framework governing social benefits and payments in Ukraine are disclosed. In the course of the research, the legal basis and specific characteristics of the legal status of family members of fallen and missing defenders are determined. The mechanisms of inter-agency cooperation in the process of status registration and implementation of social payments are characterized. The study evaluates psychosocial support technologies, particularly the specifics of working with grief and ambiguous loss syndrome. Primary attention is paid to the ways of improving the current system of socio-legal protection under martial law, taking into account leading international experience.

Keywords: servicemen, families of the fallen, missing under special circumstances, socio-legal protection, social payments, psychosocial support.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ.....	3
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-НОРМАТИВНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ РОДИН ЗАХИСНИКІВ.....	9
1.1. Система нормативно-правового регулювання соціальних гарантій для родин захисників України.....	9
1.2. Особливості правового статусу сімей загиблих та сімей зниклих безвісти як суб'єктів права на соціальний захист.....	16
1.3. Система державних соціальних гарантій та послуг для сімей загиблих та зниклих безвісти військовослужбовців: види, обсяги та умови надання.....	23
Висновки до розділу	29
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ.....	31
2.1. Механізми міжвідомчої взаємодії у процесі оформлення статусів та реалізації соціальних виплат.....	31
2.2. Технології психосоціальної підтримки сімей: специфіка роботи з горем та синдромом невизначеної втрати.....	39
2.3. Шляхи удосконалення системи соціально-правового захисту родин військовослужбовців в умовах воєнного стану.....	46
Висновки до розділу 2.....	53
ВИСНОВКИ.....	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	58

ВСТУП

Значення державної підтримки для сімей тих, хто загинув або зник безвісти, під час захисту суверенітету та територіальної цілісності України переоцінити не можливо. Соціально-правовий захист таких сімей не тільки показник соціальної орієнтованості держави, але й її прямим конституційний обов'язок, задекларований у статтях 17 та 46 Конституції. Родини захисників гарантують йому міцну підтримку, а у випадку настання найтяжчих наслідків – виключно держава має забезпечити сім'ї матеріальну підтримку, емоційну стабільність та відчуття правової безпеки.

Разом з тим, в умовах повномасштабної збройної агресії діяльність системи соціального захисту пов'язана з цілим рядом завдань: від нормативно-правових суперечностей та бюрократизації процедур до психологічної реабілітації осіб, які перебувають у стані тривалої невизначеності та проблем, які цим зумовлені. Ключовою умовою ефективності захисту є існування налагоджена система міжвідомчої взаємодії та упровадження прогресивних технологій психосоціального супроводу.

Актуальність дослідження пояснюється сукупністю ряду чинників. Насамперед, соціально-правовий захист сімей загиблих та зниклих безвісти є стратегічною складовою національної безпеки, що безпосередньо має вплив на моральний стан Збройних Сил України, а також довіру громадян до державних інституцій. Далі, в Українській державі досі спостерігаються проблеми з практичною реалізацією виплат родинам та отримання ними статусів через недосконалість процесу обміну даними поміж відомствами, що вимагає цифровізації та переоцінки діючих моделей підтримки. Крім того, особливість «невизначеної втрати» зумовлює впровадження інших підходів у соціальній роботі, які були б спрямовані на тривалий супровід сімей зниклих безвісти захисників.

Зважаючи на тривалість воєнного стану та безпрецедентні масштаби викликів, національне законодавство, що формує ветеранську політику постійно перебуває у стані трансформації. Проте лише збільшення переліку пільг чи

одноразових виплат вже не спроможне у повній мірі задовольняти дійсні потреби постраждалих родин. Сьогодення головним пріоритетом стає зміна курсу від формально-декларативної моделі соціального захисту до цілісної, людиноцентричної системи підтримки. Вказана система має поєднати у собі не тільки фінансові забезпечення, але й дієві засоби правничої допомоги, індивідуального проактивного кейс-менеджменту, глибокої психосоціальної реабілітації, що допоможуть родинам Захисників і Захисниць здолати наслідки травматичного досвіду, а також повноцінно відновити власне функціонування у суспільстві.

Теоретико-правові засади соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей були у центрі уваги таких науковців, як Бортняк К.В., Макарова Т.П., Сидоренко А.О., Ковальов Д.І. Питання організації міжвідомчої взаємодії та діяльності суб'єктів публічної адміністрації у сфері соціального захисту досліджувалися у працях Кияниці З., Петрочка В., Петрочко Ж., Фомічова К.С. У свою чергу, феноменологію горя, особливості психосоціальної підтримки сімей в умовах війни та подолання синдрому невизначеної втрати досліджували Войтович М., Власенко І., Вінник Н., Аврамчук О., Вишньовський В., Війтович І., Доценко В. Деякі аспекти імплементації зарубіжного досвіду та сучасних механізмів соціальних гарантій вивчали Марко І.Ю., Чернишова І.М., Шлапко Т.В., Зінченко Г.С., Спіріна А.Є. Разом з тим варто зазначити, що наведені дослідження, хоча й охоплюють досить широке коло аспектів соціального захисту військовослужбовців та їхніх родин, все ж залишають простір для подальшого усвідомлення, поглиблення та практичного вдосконалення вказаної тематики передусім, зважаючи на масштаби завдань воєнного стану та специфіку правового статусу осіб, що зникли безвісти.

Мета дослідження полягає у комплексному аналізі теоретико-правових та організаційно-технологічних засад соціально-правового захисту сімей загиблих та зниклих безвісти військовослужбовців, виявленні проблемних аспектів реалізації їхніх прав в умовах воєнного стану та формулюванні пропозицій щодо оптимізації системи їхнього супроводу.

Завдання дослідження:

- проаналізувати систему нормативно-правового регулювання соціальних гарантій для родин захисників;
- визначити особливості правового статусу сімей загиблих та зниклих безвісти;
- з'ясувати види та обсяги державних соціальних послуг, що надаються зазначеним категоріям;
- дослідити механізми міжвідомчої взаємодії у процесі оформлення виплат;
- охарактеризувати технології психосоціальної підтримки при синдромі невизначеної втрати;
- обґрунтувати пріоритетні напрями вдосконалення системи захисту в умовах воєнного стану.

Об'єкт дослідження: сім'ї загиблих та зниклих безвісти військовослужбовців як суб'єкти соціально-правового захисту.

Предмет дослідження: нормативні, організаційні та технологічні аспекти реалізації соціально-правових гарантій для родин захисників.

Методи дослідження. Для всебічного охоплення як теоретичних, так і практичних аспектів обраної теми, досягнення поставленої мети та розв'язання сформульованих завдань було використано комплекс наукових методів. З поміж теоретичних методів – це метод аналізу, синтезу, узагальнення, а також аналізу законодавчих джерел, що використовувалися для вивчення правових засад соціального захисту сімей загиблих та зниклих безвісти захисників. Для дослідження практичних аспектів діяльності територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, органів соціального захисту та ветеранської політики використовувались емпіричні методи. Порівняльно-правовий метод дозволив виявити спільні риси та кращі практики забезпечення соціальних гарантій в Україні та країнах-членах НАТО. Також було застосовано системний та структурно-функціональний підходи для аналізу міжвідомчої

взаємодії суб'єктів публічної адміністрації як цілісної системи реалізації соціально-правового захисту.

Теоретичне значення дослідження полягає в комплексному узагальненні та систематизації знань щодо специфіки соціально-правового захисту родин військовослужбовців в умовах воєнного стану. Результати роботи сприяють поглибленню теоретичних уявлень про правовий статус сімей загиблих та зниклих безвісти осіб, а також про особливості функціонування механізмів міжвідомчої взаємодії. Крім того, дослідження розширює науково-практичні підходи до розуміння феномену «невизначеної втрати» та обґрунтовує необхідність трансформації класичних моделей соціальної роботи з горем. Теоретичні висновки можуть слугувати підґрунтям для подальших наукових розвідок у сфері соціального забезпечення ветеранів та їхніх сімей.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їх безпосереднього використання соціальними працівниками, юристами ТЦК та СП і фахівцями органів соціального захисту для оптимізації алгоритмів супроводу родин захисників. Крім того, запропоновані рекомендації можуть застосовуватися під час розробки місцевих цільових програм підтримки та організації роботи ветеранських просторів.

Структура роботи. Бакалаврська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг бакалаврської роботи становить 64 сторінки, основний текст – 52 сторінки. Список використаних джерел нараховує 47 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-НОРМАТИВНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ РОДИН ЗАХИСНИКІВ

1.1. Система нормативно-правового регулювання соціальних гарантій для родин захисників України

Становлення дієвої системи соціальних гарантій для родин захисників та захисниць України є не лише індикатором соціальної орієнтованості держави, а й її прямим конституційним обов'язком. Необхідність комплексного захисту прав осіб, чий члени сім'ї виконують або виконували завдання із захисту та оборони держави зумовлює складну архітектуру нормативно-правового регулювання у цій сфері. З теоретико-правової точки зору, цю систему необхідно розглядати як багаторівневу ієрархічну структуру, що охоплює норми конституційного, сімейного, цивільного та права соціального забезпечення.

Основою усієї системи є Конституція України, за змістом ч. 5 ст. 17 якої держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей [13]. Ця норма є імперативною та встановлює прямий і безпосередній обов'язок держави не тільки перед самим військовослужбовцем, але й перед його родиною. Офіційне тлумачення цього принципу міститься у Рішенні Конституційного Суду України від 18 грудня 2018 року № 12-р/2018, де зазначено: «виходячи зі системного аналізу статей 17 та 65 Основного Закону, особи, які виконують обов'язок із захисту Вітчизни, здійснюють конституційно значущі функції. З огляду на це, держава повинна надавати їм та членам їхніх сімей особливий статус і додаткові гарантії. При цьому такий посилений соціальний захист не обмежується загальними умовами й рівнем, встановленими статтею 46 Конституції, а його закріплення є запорукою недопущення зниження рівня соціального забезпечення цих осіб та їхніх родин» [37].

Розвиваючи вказану тезу в науковій доктрині, В. Павленко цілком обґрунтовано наголошує на фундаментальній ролі Основного Закону. Дослідник підкреслює, що саме конституційні приписи слугують базою для формування

всього масиву законодавства у сфері соціального захисту військовослужбовців. Оскільки Конституція наділена найвищою юридичною силою та властивістю прямої дії, усі інші нормативно-правові акти повинні їй відповідати, а право захисників на соціальне забезпечення гарантується державою безпосередньо на конституційному рівні [20, с. 132].

Крім того, основним Законом у ст. 46 гарантовано право громадян на соціальний захист, в тому числі право на забезпечення у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника тощо. Ці конституційні приписи слугують базою для формування усього подальшого галузевого законодавства. Відтак, базові стандарти соціального захисту (ст. 46) у нерозривній єдності зі спеціальними гарантіями (ст. 17) утворюють комплексний конституційно-правовий механізм, що знаходить свій розвиток у профільному законодавстві.

Реалізуючи зазначені конституційні приписи, держава сформувала розгалужену систему спеціального законодавства, стрижневим нормативно-правовим актом якої є Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [33]. Цей документ виступає базовим інструментом та трансформує загальні конституційні постулати у конкретні правозастосовні механізми, визначаючи основні засади державної політики у вказаній сфері. З огляду на предмет нашого дослідження, надважливим є те, що законодавець системно виокремлює членів сімей військовослужбовців як повноцінних та самостійних суб'єктів права на соціальний захист. Зокрема, у ст. 3 Закону чітко окреслено коло осіб, на яких поширюється його дія, що створює нормативні засади для надання родинам українських захисників відповідних пільг, гарантій та компенсацій. Такий підхід свідчить про те, що соціальне забезпечення родини розглядається не як другорядна чи факультативна функція, а як невід'ємна складова правового статусу самого військовослужбовця.

Оскільки у даному контексті об'єктом соціального захисту виступає сім'я, ключову роль у системі нормативного регулювання відіграють норми Сімейного кодексу України. Саме інститути сімейного права дають легальне визначення

кола осіб, які належать до членів сім'ї захисника. За змістом положень ст. 3 Сімейного кодексу України (далі – СК України), сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки [40]. Це концептуальне положення є критично важливим для правозастосування, оскільки саме від встановлення юридичного факту сімейних відносин або перебування на утриманні безпосередньо залежить право на отримання соціальних гарантій та одноразових грошових допомог.

Незважаючи на те, що основу аналізованої системи становлять нормативно-правові акти, їх норми не завжди дають вичерпні відповіді на складні життєві обставини, тому невід'ємним елементом, що доповнює цю систему, виступає судова практика. Застосування ст. 3 СК України остаточно окреслено у Постанові Великої Палати Верховного Суду від 18 січня 2024 року (справа № 560/17953/21). Суд поставив крапку у тривалих юрисдикційних спорах, констатувавши, що відсутність формальної реєстрації шлюбу не позбавляє родину військовослужбовця права на фінансові гарантії. Підтвердження соціального статусу для призначення одноразової грошової допомоги у таких випадках здійснюється шляхом встановлення юридичного факту проживання однією сім'єю у порядку цивільного судочинства [25].

Логіка судового тлумачення, яку висувала найвища інстанція, поширюється і на подолання інших нормативних прогалин щодо юридичного визначення членів сім'ї. У судовій практиці непоодинокими є випадки необхідності підтвердження сімейних відносин між батьками та дітьми (через розбіжності чи втрату актових записів, а також у справах про посмертне встановлення батьківства). Не менш важливим у доступі до соціальних гарантій є доведення факту перебування на утриманні. Обов'язковою законодавчою передумовою призначення пенсії у разі втрати годувальника виступає наявність підтвердженого факту перебування особи на повному утриманні військовослужбовця або того, що вона одержувала від нього допомогу, яка була постійним і основним джерелом засобів до існування. Таким чином, правові висновки Верховного Суду щодо встановлення фактів, які мають юридичне

значення, виступають інструментом, що забезпечує єдність нормативного регулювання та гарантує родині доступ до передбаченого державою матеріального забезпечення.

Поряд із базовим законодавством та судовою практикою, система нормативно-правового регулювання опирається на низку інших профільних законів. Важливе місце поміж них посідає Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [35]. Цей нормативний акт безпосередньо деталізує правовий статус сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України, гарантуючи для них вичерпний перелік пільг щодо оплати житлово-комунальних послуг, проїзду, медичного забезпечення та права на першочергове отримання земельних ділянок чи житла. Окремої уваги заслуговує Закон України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» [32], який формує новітній фрагмент правового регулювання. Він набув особливої актуальності в умовах воєнного стану, оскільки його норми декларують за членами сім'ї зниклого безвісти або полоненого захисника збереження виплати грошового забезпечення, а також передбачають механізми їхнього захисту.

Невід'ємним елементом системи, що гарантує матеріальну безпеку сім'ї у разі настання найтяжчих наслідків, є Закон України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» [31]. Саме у ньому деталізовано порядок та умови призначення пенсій у разі втрати годувальника для членів сімей загиблих захисників. Водночас варто акцентувати на міжгалузевому характері соціального захисту. Вказане прослідковується у тому, що окремі права родин військовослужбовців (з питань оподаткування, забезпечення житлом, виділення земельних ділянок, трудових гарантій тощо) розосереджені у інших кодифікованих актах, зокрема у Податковому, Житловому, Земельному кодексах та Кодексі законів про працю України.

У зв'язку з тим, що закони містять переважно рамкові норми, механізми практичної їх реалізації деталізовано у підзаконних актах, таких як – постанови, розпорядження Кабінету Міністрів України, а також відомчих наказах профільних міністерств (Міністерства оборони, Міністерства у справах

ветеранів, Міністерства соціальної політики України). Виключно на цьому рівні затверджуються визначені порядки призначення та виплати одноразової грошової допомоги, стандарти надання соціальних та психологічних послуг, правила ведення відповідних реєстрів. Визначальною рисою цього масиву нормативно-правових актів є їхній активний розвиток, оскільки в умовах повномасштабної війни Уряд вимушений максимально оперативно адаптовувати нормативну базу та реагувати на нові виклики і потреби родин захисників.

Разом з тим, матеріально-фінансові гарантії мають обов'язково доповнюватися системою нематеріальної підтримки. Законодавчою основою для здійснення фахової соціальної роботи з родинами захисників виступає Закон України «Про соціальні послуги» [34]. Він унормовує порядок надання їм життєво необхідних послуг з психологічної підтримки, соціального супроводу, консультування та адаптації до нових життєвих реалій.

Заразом із загальнодержавними гарантіями, неабияку роль у системі соціального захисту відіграють органи місцевого самоврядування, які своїми рішеннями затверджують додаткові (муніципальні) цільові програми підтримки. Наприклад, у Тернопільській області діє загальноміська програма «Турбота», а також спеціалізована «Програма соціальної підтримки ветеранів війни та членів їх сімей на створення власного бізнесу» Тернопільської міської ради [28]. Чортківська міська рада успішно реалізує «Програму підтримки військовослужбовців Збройних сил України та членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих), безвісти зниклих захисників України на 2024–2026 роки» [27]. Наявність таких локальних програм засвідчує, що територіальні громади активно формують додаткові соціальні гарантії, які доповнюють загальнодержавні пільги та дозволяють оперативно реагувати на потреби родин Захисників та Захисниць безпосередньо на місцях.

Існування такої розгалуженої системи різних форм закріплення правових норм, з одного боку, свідчить про тотальність державної підтримки, а з іншого - створює на практиці проблему несистемності та ускладнює механізм реалізації прав сім'ями захисників. Цю тезу влучно розвиває у своїх публікаціях В. М.

Циганок. Дослідник констатує, що просте збільшення кількості нормативних актів не створює цілісної системи соціального захисту. На його переконання, ключовою перепорою є надмірна розпорошеність правових норм, коли документи різної юридичної сили регулюють лише окремі аспекти одного виду забезпечення. Через таку фрагментарність як родинам захисників, так і фахівцям-правозастосовникам доводиться щоразу проводити складний комплексний аналіз багатьох непов'язаних між собою актів для реалізації конкретного права [45, с. 379].

З огляду на ці аргументи, можна зробити висновок про те, що основним недоліком сучасної системи нормативно-правового регулювання в означеній сфері є відсутність єдиного консолідованого підходу. Брак базового законодавчого акта, який би чітко закріплював взаємоузгоджені стандарти та принципи побудови усієї структури соціальної підтримки, призводить до того, що значна частина практичних питань залишається невирішеною або надмірно забюрократизованою. Це зумовлює об'єктивну необхідність подальшої систематизації (або кодифікації) військово-соціального законодавства, що дозволить перетворити невпорядкований масив норм та правил на єдиний, прозорий та ефективний механізм захисту сімей українських захисників.

Об'єктивна потреба у систематизації масиву військово-соціального законодавства, про яку йшлося вище, вже знаходить своє відображення у сучасних законодавчих ініціативах. Так, прямою відповіддю на виклики правозастосовної практики та запит суспільства стала розробка проекту Кодексу України про захист державності, незалежності та статус захисників держави (реєстр. № 14265). Наразі цей концептуальний документ перебуває на стадії активного парламентського та експертного обговорення.

Необхідність прийняття цього кодифікованого акта зумовлена не лише техніко-юридичною потребою в упорядкуванні норм, а й зміною самої філософії державного підходу. Відповідно до Пояснювальної записки до законопроекту, його головною метою є «кодифікація законодавчих актів щодо ветеранської політики в єдиний нормативно-правовий акт». Розробники наголошують, що

«прийняття цього документа дозволить створити сталу, передбачувану нормативну базу, усунути суперечності між чинними законами та «сформувати цілісну систему правового регулювання» [30].

Для цілей нашого дослідження особливий інтерес становить те, як проєкт Кодексу України про захист державності, незалежності та статус захисників держави (реєстр. № 14265) концептуально переосмислює правовий статус членів сім'ї. Документ пропонує відійти від існуючої практики розпорошення норм, виділивши правове регулювання статусу родин у структурований профільний блок. Законопроєкт передбачає чітке групування категорій: члени сімей загиблих (померлих) захисників та члени сімей ветеранів. Водночас, критичний аналіз тексту проєкту виявляє суттєву нормотворчу непослідовність і попри задекларовану мету всеосяжної кодифікації, статус членів сімей військовополонених та осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, так і не отримав окремого структурного закріплення у Кодексі. Регулювання їхніх прав фактично залишається винесеним за дужки цього документа і продовжує спиратися на спеціальне законодавство, що зберігає певну фрагментарність законодавчого поля.

Варто зазначити, що недоліки урядового проєкту Кодексу (№ 14265) щодо ізоляції статусу родин зниклих безвісти стали предметом гострої парламентської дискусії. Як наслідок, було розроблено альтернативний проєкт Кодексу (реєстр. № 14265-1), який концептуально виправляє цю прогалину. Альтернативний документ пропонує імперативно включити членів сімей полонених та зниклих безвісти Захисників до структури Кодексу як повноцінних суб'єктів єдиної державної ветеранської політики, усуваючи штучне розмежування їхнього правового статусу [29].

Крім того, кодифікація запроваджує принципово нову парадигму взаємодії держави та родини військовослужбовця. Згідно з філософією законопроєкту, акцент зміщується з пасивного надання розрізнених матеріальних «пільг» на проактивну комплексну підтримку. Це означає формування людиноцентричної

екосистеми, яка включає надання фахових соціальних, медичних, освітніх та психологічних послуг, орієнтованих безпосередньо на членів сім'ї.

Не менш важливою інновацією проєкту є дебіюрократизація механізмів підтвердження соціального статусу родини. Кодекс передбачає глибоку інтеграцію процедур верифікації членів сім'ї з Єдиним державним реєстром ветеранів. Запровадження такого уніфікованого електронного обліку покликане ліквідувати існуючі адміністративні бар'єри, коли родинам для підтвердження свого статусу доводиться збирати значний масив паперових довідок або, як зазначалося раніше, доводити факти спільного проживання чи перебування на утриманні виключно у судовому порядку.

1.2. Особливості правового статусу сімей загиблих та сімей зниклих безвісти як суб'єктів права на соціальний захист

Універсальним юридичним вираженням та закріпленням міри свободи у певній державі є правовий статус особи - система прав і обов'язків, закріплених у Конституції та інших нормативно-правових актах. А. М. Шульга, досліджуючи проблематику правового статусу особистості та його видів, зазначає, що базовим елементом права є саме сукупність прав та обов'язків. Відповідно, правовий статус індивіда науковець визначає як офіційно закріплену державою (на рівні Конституції та законів) систему цих елементів. При цьому дослідник наголошує, що, спираючись на сучасні доктринальні підходи, ядро правового статусу не обмежується лише правами і обов'язками, а обов'язково охоплює основоположні свободи, законні інтереси та фундаментальні права людини [47, с. 19].

Розвиваючи підходи до розуміння цієї категорії, доцільно акцентувати увагу на її соціально-правовому призначенні. У науковій літературі обґрунтовано зазначається, що правовий статус є ключовим індикатором для визначення ролі суб'єкта у правовідносинах, оскільки він акумулює в собі базові аспекти взаємодії людини з державою. Саме через законодавче закріплення прав, свобод та обов'язків формалізується складна система суспільних зв'язків. Таким чином, сукупність цих елементів формує правовий статус індивіда, який слугує

своєрідним дзеркалом соціальної організації суспільства, рівня його демократизації та дотримання принципів законності [15, с. 19].

Результативність державної політики у сфері соціального захисту сімей українських захисників на пряму залежить від чіткої індивідуалізації правового статусу таких суб'єктів. Аналіз діючого законодавства підтверджує, що правовий статус сімей військовослужбовців не є однорідним, оскільки диференціюється зважаючи на юридичний факт, що став підставою виникнення відповідних правовідносин, а саме підтвердженої загибелі (смерті) або зникнення особи безвісти за особливих обставин. Для кожної із цих категорій набуття статусу, обсяг соціальних гарантій та механізми їх реалізації, має свою особливість

Визнання сімей загиблих та зниклих безвісти суб'єктами соціально-правового захисту означає, що держава бере на себе позитивний обов'язок щодо компенсації втрати годувальника та забезпечення гідних умов життя для його родини. Захист цей є комплексним та реалізується з допомогою трьох основних напрямків: матеріально-фінансового (одноразова грошова допомога, збереження грошового забезпечення, пенсії в разі втрати годувальника), соціально-побутового (першочергове забезпечення житлом, пільги в оплаті житлово-комунальних послуг), психологічно-реабілітаційного (надання фахових соціальних та психологічних послуг).

Фундаментальним при визначенні правового статусу сімей загиблих є Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». Відповідно до ст. 10¹ цього Закону, до сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України належать, зокрема, сім'ї військовослужбовців, які загинули під час захисту Батьківщини або виконання інших обов'язків військової служби [35]. Деталізуючи суб'єктний склад цієї категорії, ст. 10¹ вказаного Закону містить розгорнутий перелік осіб, у разі загибелі (смерті) яких їхні родичі набувають відповідного статусу. Законодавець охопив усі можливі форми участі громадян у захисті держави з 2014 року і до сьогодні. Аналіз зазначеної норми (з урахуванням змін 2023-2025 років) дозволяє погрупувати загиблих (померлих)

Захисників і Захисниць, чиї сім'ї отримують державні соціальні гарантії, у такі основні категорії.

1. Військовослужбовці Збройних Сил України, Національної гвардії, СБУ, Держприкордонслужби, поліцейські, рятувальники та представники інших легальних військових формувань і правоохоронних органів, які загинули внаслідок поранення, контузії, каліцтва або захворювання під час безпосередньої участі в АТО, ООС або заходах із відсічі повномасштабної збройної агресії РФ.

2. Особи, які перебували у складі добровольчих батальйонів та підрозділів територіальної оборони. Важливою гарантією є те, що Закон захищає права родин добровольців незалежно від того, чи були ці формування в подальшому офіційно інтегровані до складу ЗСУ та МВС, чи ні.

3. Окремий правовий захист надається сім'ям працівників підприємств та установ, які залучалися до забезпечення оборони, а також особам, які добровільно здійснювали волонтерську діяльність безпосередньо у районах ведення бойових дій і загинули внаслідок цього.

4. Учасники безпосередніх бойових дій, до яких належать родини осіб, які загинули або померли внаслідок травми чи захворювання, що одержані під час безпосередньої участі у бойових діях при захисті інтересів держави у зв'язку з військовою агресією.

Законодавець у ст. 10¹ Закону чітко окреслює вичерпне коло родичів, які мають право на отримання статусу члена сім'ї загиблого (померлого) Захисника чи Захисниці. За змістом цієї норми - це батьки; один із подружжя (за умови, що він або вона не уклали новий шлюб); діти (право мають діти, які не створили власних сімей; діти, які набули інвалідність до досягнення повноліття, навіть якщо вони мають власну сім'ю; а також діти-сироти); утриманці загиблого, яким у зв'язку з втратою годувальника виплачується пенсія [35].

Судова практика доводить, що найскладніший етап у реалізації права на соціальний захист - це процес доказування. І якщо для кадрових військовослужбовців ця процедура є більш стандартизованою, то сім'ї загиблих добровольців зможуть це зробити лише через спеціальні доказові механізми,

передбачені законодавством. Так, для підтвердження статусу родин осіб, які загинули у складі добровольчих формувань під час АТО, необхідний ряд документів з поміж яких: клопотання командира підрозділу, письмові свідчення не менш як двох побратимів (які офіційно мають статус УБД або особи з інвалідністю внаслідок війни), а також висновок судово-медичної експертизи. Водночас для родин цивільних осіб чи добровольців, які загинули під час відсічі повномасштабної агресії РФ, діючи у взаємодії з легальними військовими формуваннями, головним документом визначено довідку від командира тієї військової частини (органу, підрозділу), з якою взаємодіє загинув.

Окремої уваги заслуговує сама процедура надання статусу. Важливим кроком у напрямі дебюрократизації соціальної сфери стали законодавчі новели 2023-2024 років, які суттєво оновили механізм звернення родин загиблих. По-перше, для родин запроваджено можливість подання заяви та копії документів в електронній формі дистанційно через Єдиний державний вебпортал електронних послуг. По-друге, на законодавчому рівні імплементовано принцип міжвідомчої взаємодії. Якщо заявник об'єктивно не володіє усіма необхідними відомостями чи довідками, уповноважений орган позбавлений права вимагати їх від родини. Натомість він зобов'язаний самостійно витребувати ці документи в інших інституцій в межах 5-денного строку. Законодавець також встановив жорсткі часові межі для прийняття владного рішення - не пізніше 10 календарних днів з моменту отримання всіх необхідних документів.

Разом з тим, принципово іншу правову природу має статус сімей осіб, зниклих безвісти за особливих обставин. Стаття 4 Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин», набуття особою відповідного статусу пов'язує з моментом внесення відомостей про неї до Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин [32].

Чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно

проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі відповідно до абз. 1 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» є близькими родичами та членами сім'ї особи, зниклої безвісти за особливих обставин [32].

Здійснюючи порівняльний аналіз наведених норм, можна виявити принципову різницю у підходах законодавця до визначення суб'єктного складу сімей загиблих та сімей зниклих безвісти. Ця диференціація не є випадковою і зумовлена різною правовою природою та метою цих статусів. Порівняльна характеристика дозволяє виокремити три ключові відмінності:

1. Перелік членів сім'ї загиблого є максимально вузьким, вичерпним і базується на класичній моделі сім'ї (батьки, подружжя, діти) та наявності факту утримання. Натомість коло членів сім'ї зниклого безвісти є безпрецедентно широким, оскільки до нього включено не лише представників поколінь прямої та бічної ліній споріднення, а й непов'язаних кровним спорідненням осіб (вітчим, мачуха).

2. Набуття статусу члена сім'ї загиблого для цивільного з подружжя передбачає судове доведення факту спільного проживання або перебування на утриманні. Натомість Законом щодо зниклих безвісти включено до кола сім'ї осіб, які «спільно проживають, але не перебувають у шлюбі», що значно спрощує можливість в отриманні інформації, а також у представництві інтересів зниклого для фактичного подружжя.

3. Обмеження кола осіб, які належать до сім'ї загиблого, зумовлене насамперед компенсаторними зобов'язаннями держави. Оскільки йдеться про призначення довічних пенсійних виплат та надання суттєвої одноразової грошової допомоги (далі – ОГД), виникає об'єктивна необхідність чітко регламентувати та звужити коло потенційних отримувачів цих коштів. Значна кількість членів сім'ї зниклого безвісти має захисну та пошукову функцію, а відтак держава надає більшій кількості родичів законне право ініціювати розшук,

отримувати інформацію від слідчих органів, здавати ДНК-матеріали, представляти інтереси зниклого у майнових питаннях.

Аналізуючи процедуру набуття статусу члена сім'ї військовослужбовця, зниклого безвісти, слід звернути увагу на правову колізію, що виникла в умовах повномасштабної війни. Порядок оформлення відповідного посвідчення досі регламентується застарілою Постановою КМУ «Про посвідчення членів сімей військовослужбовців, які загинули (померли) чи пропали безвісти під час проходження військової служби» від 28 травня 1993 р. № 379. За її змістом членами сім'ї має бути надано рішення суду про визнання особи безвісно відсутньою (ст. 43 ЦК України) та наказ про виключення її зі списків особового складу [22].

Проте правозахисники категорично не рекомендують родинам іти цим шляхом. Відповідно до ч. 6 ст. 9 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», за зниклими безвісти зберігається грошове забезпечення. Але як тільки суд визнає особу безвісно відсутньою, її виключають зі списків військової частини, що автоматично припиняє щомісячні виплати родині.

Вирішенням цієї проблеми стало застосування норм Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин». Згідно зі ст. 4 цього Закону, для отримання соціальних гарантій сім'ї не потрібне рішення суду, оскільки статус підтверджується шляхом внесення даних до Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин. Надання до уповноважених органів Витягу з цього Реєстру (разом зі Сповіданням від ТЦК та СП) є достатньою правовою підставою для реалізації прав родини, що дозволяє зберегти за сім'єю життєво необхідне фінансове забезпечення на весь період розшуку захисника.

Досліджуючи вразливість фактичних шлюбних відносин у контексті соціального захисту, доцільно акцентувати на парадоксальній правовій ситуації, що склалася навколо сімей зниклих безвісти. Дослідження законодавчої бази

виявляє суттєву дискримінаційну прогалину у гарантіях для сімей зниклих безвісти та сімей загиблих.

За приписами ч. 6 ст. 9 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» та «Порядку виплати грошового забезпечення військовослужбовців, захоплених у полон або заручниками, а також інтернованих у нейтральних у нейтральних державах або зниклих безвісти» від 30 листопада 2016 року № 884 (далі - Порядок № 884) [26], право на отримання щомісячних виплат зниклого військового має тільки його офіційна дружина (чоловік) або інші визначені родичі. Оскільки, за нормами СК України, проживання однією сім'єю без шлюбу не створює прав та обов'язків подружжя, військові частини правомірно відмовляють фактичному подружжю у виплаті грошового забезпечення. Навіть наявність рішення суду про встановлення факту проживання однією сім'єю не надає цивільній дружині статусу офіційної дружини для цілей Порядку № 884.

Зате у разі підтвердження факту загибелі Захисника ситуація змінюється, тому що законодавство прямо наділяє фактичне подружжя правом на ОГД, за умови підтвердження цього факту в судовому порядку.

Відтак, цивільна дружина зниклого безвісти перебуває у стані абсолютної соціальної незахищеності на весь період розшуку, оскільки за законом вона позбавлена права на поточне грошове забезпечення, але зберігає інтерес щодо отримання ОГД у разі летального сценарію. З огляду на це, звернення до суду із заявою про встановлення факту проживання однією сім'єю все одно залишається необхідним кроком для таких осіб. Він не вирішить проблеми поточних виплат, але стане безальтернативним механізмом для фіксації статусу на майбутнє.

З іншого боку, при аналізі правового статусу фактичного подружжя, неможливо оминати проблему потенційного зловживання правом та виникнення прихованих майнових конфліктів між родичами Захисника. На практиці непоодинокими є випадки, коли особи, звертаючись до суду із заявою про встановлення факту проживання однією сім'єю зі зниклим безвісти, офіційно декларують виключно немайнову мету - отримати статус для представництва

інтересів зниклої особи і звернення із запитом до слідчих органів і координаційних штабів (наприклад, цивільна справа №602/550/24 Лановецького районного суду Тернопільської області від 09 лютого 2026 р.) [43]. Проте, враховуючи тривалий час перебування військовослужбовців у статусі зниклих безвісти, такі дії часто мають стратегічний характер та спрямовані на штучне формування преюдиційної бази для летального сценарію. Отримавши рішення суду під приводом «сприяння у розшуку», цивільна дружина юридично закріплює за собою право на майбутнє отримання частки ОGD у разі офіційного підтвердження загибелі військовослужбовця.

Це створює прямий конфлікт інтересів із родичами першого ступеня споріднення (зокрема, батьками зниклого безвісти), які є безумовними суб'єктами права на отримання ОGD. У результаті такого нормативного дисбалансу, справи про встановлення юридичного факту, які за своєю природою мають розглядатися у порядку окремого провадження, фактично перетворюються на приховані спори про право. Матері та законні дружини зниклих змушені вступати в такі процеси як заінтересовані особи, щоб запобігти безпідставному розподілу їхньої майбутньої частки виплат. Така правова тенденція вимагає від судів особливої уваги в оцінці доказів спільного проживання, аби, з одного боку, не позбавити захисту реальне фактичне подружжя, а з іншого - запобігти легалізації фіктивних статусів.

1.3. Система державних соціальних гарантій та послуг для сімей загиблих та зниклих безвісти військовослужбовців: види, обсяги та умови надання

Сучасна система соціального захисту сімей загиблих та зниклих безвісти військовослужбовців перебуває у стані глибокої трансформації, що є закономірною реакцією на виклики сьогодення. Як слушно зауважує В. Грабовий, тривала збройна агресія РФ проти України та значні людські втрати спричинили глибокі демографічні зрушення, що створило критичне навантаження на національну систему соціального захисту. У цих умовах, на

думку науковця, забезпечення ефективної підтримки вразливих категорій громадян набуває надзвичайної актуальності та потребує оптимізації нормативно-правового поля, посилення міжсекторальної взаємодії, а також впровадження системних програм соціальної та психологічної реабілітації для постраждалих сімей [8, с. 33].

Відповіддю на таку потребу стала підготовка нових законодавчих ініціатив. Як зазначалося у попередньому підрозділі, на розгляді парламенту знаходяться проекти кодифікації ветеранського законодавства, які пропонують дві кардинально різні філософії надання гарантій. Урядовий проєкт Кодексу (реєстр. № 14265) акцентує увагу на формуванні комплексної екосистеми послуг (психологічної реабілітації, медичного патронажу, соціального супроводу), зміщуючи фокус із пасивної роздачі пільг на проактивну підтримку життєстійкості родини. Натомість альтернативний проєкт (реєстр. № 14265-1) пропонує інструмент глибокої монетизації існуючих гарантій, що передбачає заміну декларативних (і часто неробочих на практиці) натуральних пільг на адресні цільові грошові виплати.

До моменту прийняття зазначеної кодифікації чинна система соціальних гарантій залишається розпорошеною по різних нормативно-правових актах. Водночас, з інституційної точки зору, І. М. Грищенко характеризує систему соціального забезпечення ветеранів та родин загиблих (померлих) захисників України як цілісну інтегровану структуру. Науковиця підкреслює, що ця модель об'єднує зусилля органів державної влади, різноманітних установ та організацій, діяльність яких ґрунтується на постійній міжвідомчій взаємодії. Ключовим призначенням такого багаторівневого механізму є розробка та впровадження ефективної державної політики, спрямованої на реалізацію соціальних прав і надання гарантій відповідним категоріям громадян [9, с 588].

Саме тому, незважаючи на певну нормативну децентралізацію, юридичною основою державної підтримки сімей загиблих є Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». Системний аналіз статей 15 і 16 вказаного Закону дає нам можливість сформулювати пільги сім'ям загиблих

(померлих) ветеранів війни, Захисників і Захисниць України за такими ключовими напрямками:

1. Житлово-комунальні знижки, які надаються всім членам сім'ї, що проживають разом, незалежно від того, кому належить житло. Це - знижка 50% на квартплату (в межах норми: 21 кв. метр на кожну особу + додатково 10,5 кв. метра на сім'ю). Площа розраховується за максимально можливим розміром, навіть якщо в квартирі прописані люди без пільг; знижка 50% на комунальні послуги (газ, електроенергія, опалення тощо) та скраплений газ у балонах. Для сімей, що складаються лише з непрацездатних осіб, норма площі для знижки на опалення подвоюється; знижка 50% на паливо (включаючи рідке) для будинків без центрального опалення.

2. Родини, які потребують поліпшення житлових умов, мають бути забезпечені житлом поза чергою - протягом двох років з моменту постановки на квартирний облік. Держава зобов'язана першочергово виділяти земельні ділянки для будівництва, садівництва чи городництва, а також допомагати з будівництвом. Також право на безоплатний капітальний ремонт власного будинку (поза чергою) та першочерговий поточний ремонт квартир. Передбачено і можливість отримати позику на будівництво, ремонт будинку чи дачі, проведення комунікацій. Позика погашається протягом 10 років, причому виплати починаються лише з 5-го року після завершення будівництва.

3. Повністю безкоштовне отримання ліків за рецептами, медичних виробів та засобів реабілітації. Безкоштовне та першочергове протезування зубів (крім протезів із дорогоцінних металів). Щорічне безкоштовне медобстеження, першочергове обслуговування в лікарнях та аптеках, пріоритетна госпіталізація. При виході на пенсію людина зберігає право лікуватися у відомчих поліклініках та госпіталях, до яких була прикріплена на роботі. Право на безкоштовні путівки до санаторіїв або грошову компенсацію за самостійне лікування. *(дія цієї норми тимчасово призупинена КМУ до кінця 2026 року через умови воєнного стану).*

4. Оплата лікарняного листа у розмірі 100% від середньої зарплати, незалежно від страхового стажу. Право брати щорічну відпустку у будь-який

зручний час, а також гарантоване право на додаткову відпустку за власний рахунок (до 2 тижнів на рік). Переважне право на залишення на роботі під час скорочень або реорганізацій. У разі повної ліквідації підприємства держава гарантує першочергове працевлаштування.

5. Діти загиблих Захисників мають право на безкоштовне харчування в дитсадках, школах та коледжах (забезпечується місцевою владою). Право на вступ поза конкурсом на бюджетні місця до державних та комунальних університетів, інститутів і коледжів.

6. Звільнення від сплати певних податків, зборів та мита згідно з Податковим кодексом. Позачергове надання послуг соцдогляду (наприклад, доглядальниці). Якщо держава не може це забезпечити, родині компенсуються витрати на такий догляд.

7. У разі загибелі воїна родина отримує одноразову виплату. Якщо військовий загинув у період воєнного стану (з 24 лютого 2022 року) під час безпосередньої участі в бойових діях, сума виплати становить 15 мільйонів гривень. Якщо родина має право на кілька видів одноразових виплат за різними законами, вона має обрати лише одну (найбільш вигідну). Варто також зауважити, що відповідно до останніх законодавчих змін 2026 року (щодо справедливості виплат), якщо військовослужбовець тривалий час вважався зниклим безвісти, а згодом був визнаний загиблим, сума ОГД (15 млн грн) зменшується на суму тих щомісячних виплат, які родина вже встигла отримати за час його розшуку. Членам сімей загиблих Захисників (або непрацездатним родичам) до пенсії чи соцдопомоги щомісяця доплачується 25% прожиткового мінімуму для непрацездатних осіб. Для сімей померлих учасників війни (з інших причин) ця доплата становить 10%. Особа повинна обрати щось одне - або цю надбавку, або спеціальну щомісячну грошову виплату за заслуги перед Батьківщиною. Щороку держава виплачує родині разову грошову премію до Дня Незалежності, розмір якої визначає Кабмін [35].

Окремим вектором державної соціальної політики є правове регулювання статусу родин військовослужбовців, які набули юридичного статусу зниклих

безвісти за особливих обставин. Оскільки факт загибелі у таких випадках не підтверджений, національне законодавство (насамперед Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей») встановлює для цієї категорії осіб специфічний комплекс гарантій, спрямований на підтримку соціально-економічної стабільності родини у період правової невизначеності.

Цю систему пільг та гарантій доцільно класифікувати за наступними напрямками.

1. Фінансове та пенсійне забезпечення. Базовою гарантією є збереження за зниклими безвісти військовослужбовцями виплати їхнього грошового забезпечення, яке отримують члени їхніх сімей. Крім того, непрацездатні члени сім'ї, які перебували на утриманні зниклого, а також його діти, наділяються правом на призначення пенсії у зв'язку з втратою годувальника. Відповідно до п. 6 Порядку №884 механізм виплати грошового забезпечення залежить від наявності особистого розпорядження військовослужбовця. «Так, за наявності розпорядження, кошти виплачуються конкретним особам у відсотках, визначених самим військовим. Якщо він розподілив не всю суму (менше 100%), залишок зберігається на його особистому рахунку. Якщо ж особисте розпорядження відсутнє, то за правилом так званої першої черги - 50% грошового забезпечення ділиться порівну між найближчими родичами: дружиною (чоловіком), неповнолітніми дітьми, дітьми з інвалідністю та батьками. У разі відсутності особистого розпорядження та осіб, так званої першої черги - 20% грошового забезпечення виплачується рівними частками повнолітнім дітям або рідним братам (сестрам), законним представником яких є військовослужбовець» [7, с. 89]. Решта коштів (інші 50% грошового забезпечення) не анулюється, а підлягає депонуванню на спеціальних рахунках військової частини до моменту з'ясування обставин (повернення військовослужбовця з полону або документального підтвердження факту його загибелі).

2. Житлово-комунальні та майнові права. Держава гарантує членам сімей зниклих безвісти 50-відсоткову знижку плати за користування житлом (квартирної плати) та комунальними послугами в житлових будинках усіх форм власності в межах законодавчо встановлених норм. Щодо реалізації права на житло, родичі наділяються правом на безоплатне одержання у приватну власність (приватизацію) житлового приміщення, яке вони займають у будинках державного житлового фонду, а також мають позачергове право на поліпшення житлових умов. Додатково передбачено право на отримання земельної ділянки та допомоги від органів місцевої влади у разі виявлення бажання здійснювати індивідуальне житлове будівництво.

3. Медико-соціальні та освітні гарантії. З метою підтримки здоров'я члени сім'ї забезпечуються путівками до санаторно-курортних закладів на пільгових умовах (з оплатою 50 відсотків їх вартості). Окрема увага приділяється захисту інтересів дітей зниклих безвісти військовослужбовців, для яких передбачено право позачергового прийому до дитячих (дошкільних) закладів за місцем проживання.

4. Спеціальні транспортні пільги для батьків. Законодавець виокремлює батьків військовослужбовців, які пропали безвісти, надаючи їм право (за наявності відповідного посвідчення) на безоплатний проїзд усіма видами міського пасажирського транспорту (за винятком таксі) за місцем проживання, залізничним та водним транспортом приміського сполучення, а також приміськими автобусними маршрутами. Крім того, вони користуються 50-відсотковою знижкою при здійсненні поїздок міжміським залізничним, повітряним, водним та автомобільним транспортом.

Висновки до розділу 1

У результаті дослідження теоретико-нормативних засад соціально-правового захисту родин захисників України можна зробити певні висновки.

Нормативно-правове регулювання соціального захисту родин військовослужбовців є складною, багаторівневою та міжгалузєвою системою, ядро якої формують норми Конституції України (ст. 17, 46). Проте чинна система характеризується надмірною нормативною розпорошеністю по різних кодексах, законах та підзаконних актах, що ускладнює правозастосування. Вирішенням цієї проблеми має стати комплексна кодифікація ветеранського законодавства (проекти № 14265 та № 14265-1), яка покликана змінити філософію державної політики шляхом переходу від пасивного надання розрізнених пільг до проактивної, людиноцентричної підтримки та дебіюрократизації через цифровізацію.

Правовий статус членів сімей військовослужбовців безпосередньо залежить від юридичного факту, з яким пов'язується виникнення правовідносин (підтверджена загибель або зникнення безвісти за особливих обставин). Законодавець застосовує диференційований підхід до суб'єктного складу цих категорій, у зв'язку з чим коло членів сім'ї загиблого є максимально деталізованим та обмеженим (з огляду на необхідність виплати значної одноразової грошової допомоги), тоді як перелік родичів зниклого безвісти є безпрецедентно широким, що зумовлено необхідністю забезпечення представництва його інтересів та організації розшукових дій.

В умовах сучасних реалій виявлено гостру правову колізію щодо захисту майнових прав фактичного подружжя (осіб, які проживають однією сім'єю без реєстрації шлюбу). Якщо у випадку загибелі захисника цивільна дружина (чоловік) має право довести свій статус у суді та претендувати на частину одноразової грошової допомоги, то у випадку зникнення військовослужбовця безвісти такі особи юридично позбавлені права на отримання його збереженого грошового забезпечення. Це змушує фактичне подружжя звертатися за захистом

своїх прав до судів, що перетворює інститут встановлення фактів, які мають юридичне значення, на поле прихованих майнових конфліктів між родичами.

Держава сформувала розгалужену систему соціальних гарантій для родин загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України, яка охоплює житлово-комунальні знижки, медичне забезпечення, пільгові освітні та трудові умови, а також комплекс фінансових виплат (зокрема, ОГД у розмірі 15 млн грн із застосуванням принципу відрахування попередніх виплат).

Для сімей зниклих безвісти створено спеціальний компенсаторний механізм, стрижнем якого є збереження щомісячного грошового забезпечення військовослужбовця. Впровадження інституту депонування коштів (правило «50 на 50») за відсутності особистого розпорядження покликане захистити як поточні інтереси родини, так і фінансові права самого зниклого військовослужбовця до моменту остаточного з'ясування його долі. Вагомим доповненням до цієї державної системи є муніципальні програми територіальних громад, які формують додатковий рівень адресної матеріальної та соціальної підтримки на місцях.

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ

2.1. Механізми міжвідомчої взаємодії у процесі оформлення статусів та реалізації соціальних виплат

При розгляді механізмів міжвідомчої взаємодії у сфері соціальної роботи, доцільно опиратися на фундаментальну тезу, що ефективність соціального захисту населення на пряму залежить від інтегрованості та комплексності зусиль різних інституцій. Як слушно зазначають дослідники З. Кияниця та В. Петрочко, ефективність соціального захисту на рівні територіальної громади критично залежить від узгодженої взаємодії між усіма залученими суб'єктами та установами. Така співпраця вимагає від фахівців оперативного реагування на виклики, постійного вдосконалення планів роботи, творчого пошуку шляхів розв'язання проблем, а також консолідації спільних зусиль для раціонального використання наявних ресурсів [42, с. 138-139].

Одночасно з цим, у спеціалізованій літературі таку взаємодію трактують як основу для конструктивного соціального партнерства, що свідчить про намір та спроможність територіальної громади ефективно долати гострі соціальні виклики, гарантуючи при цьому захист прав, безпеку та підвищення рівня добробуту мешканців [2, с. 170].

Слушним є підхід, за якого міжвідомчу взаємодію трактують як процес координації зусиль різних державних установ та галузевих відомств, спрямований на результативне вирішення нагальних соціальних проблем. Така діяльність втілюється на практиці через функціонування дорадчих структур, а також шляхом реалізації спільних стратегій розвитку та комплексного планування [14, с. 41].

Практичний вияв такої взаємодії у контексті нашого дослідження відображається у механізмах оформлення правових статусів і реалізації соціальних виплат. Сутність їх зводиться до налагодження співпраці між різними органами державної влади та місцевого самоврядування, які задіяні до участі у

розгляді заяв, перевірці документів, підтвердженні правового статусу особи та призначенні відповідних виплат. Її організація впливає на доступність соціальних послуг, своєчасність прийняття рішень і рівень довіри громадян до державних інституцій. Відтак, варто погодитися з твердженням К. С. Фомічова у тому, що «взаємодія – це не підміна одного суб'єкта іншим, а власне раціональне поєднання можливостей кожного з метою реалізації спільних цілей та завдань відповідно до передбаченої законом компетенції кожного суб'єкта публічної адміністрації» [44, с. 108].

Успіх досягнення такого «раціонального поєднання» на практиці вимагає дотримання чітких організаційних та концептуально-етичних засад. Ж. Петрочко підкреслює, що основою результативної співпраці є синергія дій усіх залучених сторін – від спільного стратегічного планування, розробки уніфікованих протоколів та налагодження швидкого обміну даними до формування атмосфери довіри, здатності до консенсусу та спільної відповідальності за досягнення кінцевої мети [2, с. 171]. Тому запровадження таких засадничих принципів дозволяє трансформувати формальну міжвідомчу комунікацію на дієвий механізм соціально-правового захисту.

Національна система взаємодії заснована на двовимірному принципі. Вертикаллю такої взаємодії охоплено усі ієрархічні рівні управління: від загальнонаціонального до базового рівня територіальних громад. Своєю чергою горизонтальна взаємодія покликана забезпечити співпрацю усередині державного та недержавного секторів. Закони, підзаконні нормативні акти та державні цільові програми слугують загальними механізмами міжвідомчої взаємодії для всіх суб'єктів.

Так, відповідно до Порядку надання статусу члена сім'ї загиблого (померлого) Захисника чи Захисниці України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 740 від 23 вересня 2023 року (далі – Порядок), процедура оформлення статусу ґрунтується на чіткому розподілі компетенцій між суб'єктами публічної адміністрації [23]. Аналізуючи вказаний нормативно-правовий акт можливо з'ясувати сутність міжвідомчої взаємодії з погляду

конкретних повноважень кожного із учасників процесу, що закріплені у відповідних пунктах Порядку.

Первинною ланкою взаємодії виступають адміністратори центрів надання адміністративних послуг (ЦНАП) та безпосередньо заявники. Згідно пунктів 5 та 11 Порядку, заявник ініціює процедуру шляхом подання заяви у паперовій або електронній формі, але при цьому виключно на нього покладається відповідальність за достовірність наданих відомостей (п. 9 Порядку). Повноваження адміністратора ЦНАП на цьому етапі полягають у здійсненні ретельної електронної ідентифікації та автентифікації особи за допомогою оригіналів паспортних документів. У разі подання паперової заяви, адміністратор наділений повноваженням (на вимогу заявника) скласти її електронний аналог для перевірки та підписання. Після цього його обов'язком є формування електронної справи з накладенням на неї власного кваліфікованого електронного підпису, а не пізніше наступного робочого дня матеріали через електронний кабінет передати до уповноваженого органу (пункти 5, 11, 12).

Ключовим суб'єктом прийняття рішень є місцевий структурний підрозділ з питань ветеранської політики (за місцем проживання чи перебування заявника). Відповідно до п. 13 Порядку, він наділений повноваженням прийняти рішення про надання або відмову у наданні статусу чітко у місячний строк з дня надходження заяви. Особливістю компетенції цього підрозділу є обов'язок самостійного збору доказової бази, оскільки згідно з п. 14 Порядку, якщо заявник не надав усіх необхідних довідок або експертиз, підрозділ зобов'язаний не пізніше ніж через п'ять календарних днів ініціювати міжвідомчу взаємодію та витребувати їх в уповноважених органів. У разі прийняття позитивного рішення структурний підрозділ в одноденний строк реалізує повноваження щодо створення реєстрової інформації шляхом внесення даних до Єдиного державного реєстру ветеранів війни (п. 15). Крім того, згідно з п. 18, цей орган уповноважений приймати рішення і про позбавлення особи статусу у разі виявлення підробок, наявності відповідних обвинувальних вироків суду або скасування рішень про визнання осіб безвісно відсутніми.

Допоміжною, але невід’ємною складовою механізму є органи, до яких спрямовуються запити для підтвердження обставин загибелі чи участі в бойових діях. Пунктом 14 Порядку визначено, що до цієї групи належать військово-лікарські комісії, бюро судово-медичної експертизи, а також система правоохоронних та військових формувань, з поміж яких територіальні центри комплектування та соціальної підтримки, підрозділи Національної гвардії, Національної поліції, Державної служби з надзвичайних ситуацій Служби безпеки України, та інші відомства. Повноваження цих суб’єктів у вказаному процесі перетворюється в прямий обов’язок, за змістом якого вони мають надати місцевому структурному підрозділу затребувані документи або відомості, чи повідомити обґрунтовану причину їх відсутності у строк, що не перевищує 15 календарних днів з дати отримання запиту.

Особливий технологічний рівень передбачає автоматизована електронна інформаційна взаємодія державних реєстрів. Змістом п. 9 Порядку передбачено, що у разі формування заяви засобами Порталу Дія або Реєстру ветеранів має місце підтвердження даних через єдину інформаційну систему МВС (Єдиний державний демографічний реєстр), бази Державної податкової служби (в частині номера картки платника податків), Міністерства юстиції (Державний реєстр актів цивільного стану громадян) та Міністерства соціальної політики (база даних внутрішньо переміщених осіб). Окремо долучаються відомості з інформаційної системи Пенсійного фонду України у розрізі призначених пенсій по втраті годувальника. Також контрольні повноваження реалізуються в силу п. 18, за яким Міністерство у справах ветеранів взаємодіє з Державною судовою адміністрацією для автоматичної перевірки в Єдиному державному реєстрі наявності вироків, що можуть перешкоджати наданню статусу. Цифровим середовищем, згідно з п. 20, що забезпечує виконання повноважень усіх зазначених систем, виступає система електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів «Трембіта».

Процедура набуття статусу члена сім’ї зниклого безвісти військовослужбовця та надання відповідних соціальних гарантій є

багатоетапним процесом, який вимагає злагодженої міжвідомчої взаємодії. Особливістю цього механізму є те, що правовий статус зниклої особи змінюється з часом, що у свою чергу зумовлює використання різних нормативно-правових актів та доєднання різних суб'єктів публічної адміністрації на кожному із етапів. Інституційну побудову даної взаємодії варто розглядати у два етапи: оперативний та юридичний.

Базовим нормативним актом на першому етапі виступає Закон України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» [32]. За змістом його положень, особа набуває відповідного статусу з моменту внесення даних про неї до Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин. Разом з тим, ст. 18 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» гарантує за родинами таких військовослужбовців збереження права на пільги [33].

Механізм міжвідомчої взаємодії для реалізації цих прав закріплений Постановою Кабінету Міністрів України від 28 травня 1993 р. № 379, якою затверджено відповідний Порядок видачі посвідчень членів сімей військовослужбовців, які загинули (померли) чи пропали безвісти під час проходження військової служби [22]. На цьому етапі ключовими суб'єктами прийняття рішень є територіальні центри комплектування та соціальної підтримки (ТЦК та СП) або уповноважені органи інших силових відомств (СБУ, МВС, Держприкордонслужби тощо). Підставою для їхньої дії є наказ про виключення зі списків особового складу або сповіщення про зникнення безвісти.

Взаємодія тут має у більшості електронний та спрощений характер. Уповноважені органи наділені правом отримувати інформацію з державних реєстрів з питань ідентифікації особи заявника, підтвердження родинних зв'язків шляхом безпосереднього доступу або електронної взаємодії. Це звільняє членів сім'ї від обов'язку самотійно збирати довідки та забезпечує швидку видачу посвідчення, яке надає доступ до базового пакету соціальних послуг та збереження грошового забезпечення військовослужбовця.

Якщо після спливу визначеного законом часу військовослужбовця не знайдено, у родини виникає право звернутися до суду з вимогою про визнання його безвісно відсутнім або оголошення померлим відповідно до ст. 43 Цивільного кодексу України. Наявність такого рішення суду запускає уже другий етап – оформлення статусу за Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [35].

На цьому етапі процедура взаємодії уже суттєво ускладнюється та регламентується Постановою Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2015 р. № 740 [23]. Замість ТЦК та СП розгляд заяви та прийняття рішення здійснюють місцеві структурні підрозділи з питань ветеранської політики (органи соціального захисту), а прийом документів досить часто здійснюється через ЦНАП або засобами порталу «Дія».

Для отримання статусу члена сім'ї загиблого (померлого) Захисника України необхідне рішення суду про визнання безвісно відсутнім. Відтак орган соціального захисту ініціює комплексну міжвідомчу взаємодію. Якщо родина не надала усіх необхідних військових документів, то структурний підрозділ самостійно формує запити (у 5-денний строк) до ТЦК та СП, військово-лікарських комісій або відповідних військових відомств для підтвердження факту участі зниклої особи у бойових діях.

Водночас здійснюється автоматизований обмін даними з базами Міністерства юстиції, МВС, Державної податкової служби, Пенсійного фонду та Державної судової адміністрації. Результатом такої багаторівневої взаємодії є внесення даних до Єдиного державного реєстру ветеранів війни та видача відповідного посвідчення, що гарантує максимальний рівень державної підтримки.

Реалізація права на соціальні виплати членам сімей загиблих та зниклих безвісти Захисників і Захисниць України є комплексною адміністративною процедурою. Оскільки юридичний статус «зниклого безвісти» та «загиблого» або оголошеного судом померлим передбачає різні види фінансового

забезпечення, механізми міжвідомчої взаємодії диференціюються залежно від правового етапу, на якому перебуває справа.

Етап фактичного зникнення військовослужбовця характеризується першочерговим завданням держави із збереження безперервності фінансової підтримки родини шляхом виплати його грошового забезпечення. Правовим підґрунтям для цього слугують Закон України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» [32], ст. 18 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [33], а також постанова Кабінету Міністрів України від 28 травня 1993 року № 379 [21]. Безумовною підставою для виплат у цьому випадку є внесення даних до Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин. Ініціює процес військова частина, яка після проведення службового розслідування передає сповіщення до ТЦК та СП або уповноваженого органу іншого військового відомства. Як координатор, ТЦК та СП через систему електронної взаємодії здійснює право прямого доступу до державних реєстрів з метою підтвердження особи заявника та його родинних зв'язків. У результаті такої оперативної взаємодії особа отримує посвідчення члена сім'ї військовослужбовця, який пропав безвісти, та налагоджується безперебійна виплата грошового забезпечення.

У разі підтвердженої загибелі військовослужбовця або після набрання законної сили рішенням суду про визнання зниклого безвісти померлим, родина отримує право на оформлення ветеранського статусу, пенсію у зв'язку з втратою годувальника та комплекс відповідних пільг. Механізм взаємодії стає більш формалізованим та регламентується ст. 10¹ Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [35] і постановою Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2015 року № 740 [23]. Підставою для початку процедури є свідоцтво про смерть або рішення суду. ЦНАП формує електронну справу та передає її до місцевого структурного підрозділу з питань ветеранської політики. У разі відсутності повного пакета документів орган соціального захисту самостійно формує міжвідомчі запити до ТЦК та СП, військово-лікарських комісій та інших відомств. Одночасно через систему «Трембіта»

здійснюється автоматизований обмін даними з реєстрами Міністерства юстиції, МВС та Державної судової адміністрації для підтвердження відсутності вироків суду чи фактів позбавлення батьківських прав. Цей етап завершується встановленням відповідного статусу та передачею інформації до Пенсійного фонду України для розрахунку пенсії.

Найвищий рівень складності міжвідомчої взаємодії має місце під час призначення та виплати ОГД. У зв'язку із значним обсягом бюджетного фінансування, держава застосовує максимальну верифікацію одержувачів. Вказаний процес врегульовано статтями 16, 16¹, 16², 16³ Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [33], постановою Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 168 [21] та постановою КМУ від 25 грудня 2013 року № 975 [24]. Оформлення ОГД функціонує за принципом «єдиного вікна», де основним координатором знову виступає ТЦК та СП. Для унеможливлення шахрайства ініціюються перевірки через органи ДРАЦС щодо дійсності свідоцтв, через структури Нацполіції щодо відсутності кримінальних проваджень за злочини проти національної безпеки, а через Державну міграційну службу для підтвердження громадянства та легальності проживання. Після первинної перевірки справа передається на розгляд Міжвідомчої або відомчої комісії при Міністерстві оборони, яка наділена повноваженнями здійснювати додаткові запити до будь-яких державних інституцій перед остаточним затвердженням наказу про фінансування.

Варто окремо наголосити, що сам по собі статус зниклого безвісти не створює правових підстав для виплати ОГД. Механізм міжвідомчої взаємодії для її отримання активується після того, як родина реалізує своє право на судове представництво та отримає рішення про оголошення особи померлою. Лише на підставі такого рішення органи ДРАЦС генерують свідоцтво про смерть, що є початком процедури оформлення ОГД за алгоритмами, схожими для сімей загиблих військовослужбовців.

2.2. Технології психосоціальної підтримки сімей: специфіка роботи з горем та синдромом невизначеної втрати

Технології психосоціальної підтримки сімей у контексті роботи з горем та синдромом невизначеної втрати є важливим напрямом соціальної роботи, що спрямований на подолання наслідків психотравмуючих подій та відновлення психоемоційного стану осіб, які переживають втрату. Ця проблематика набуває особливого значення у разі, коли відсутнє підтвердження факту загибелі або доля близької людини залишається невідомою. У таких умовах соціальні та психологічні служби застосовують комплексні підходи підтримки, у яких поєднують індивідуальну та групову роботу, інформаційний супровід, а також елементи кризового консультування.

Важливим напрямом психологічної допомоги в умовах війни є діяльність груп підтримки, які сприяють емоційній стабілізації, розвитку навичок саморегуляції, формуванню відчуття соціальної включеності. Вони діють для різних категорій осіб зважаючи на їх досвід втрати чи життєвих обставин.

Групи підтримки для дружин та матерів військовослужбовців проводяться під супроводом психологів і спрямовані на створення безпечного простору для обміну досвідом, взаємодії, опанування способів подолання стресу. Окремо функціонують групи для родин загиблих військових. Такі зустрічі є актуальними тоді, коли переживання втрати зберігається тривалий час і має негативний вплив на щоденне життя. Для близьких військовослужбовців, які зникли безвісти або перебувають у полоні також діють групи, участь у яких дозволяє зменшити відчуття ізолюваності та отримати підтримку людей з подібним досвідом. Важливим напрямом є робота з дітьми військовослужбовців, основні напрямки якої стабілізація емоційного стану, розвиток комунікативних навичок і формування навичок саморегуляції. Зокрема, в Україні функціонує Служба психосоціальної підтримки сімей військовослужбовців, яка забезпечує комплексну індивідуальну та групову допомогу родинам військових [41].

Ефективність діяльності таких служб і як наслідок застосовуваних ними технологій напряму залежить від глибокого розуміння феноменології горя.

Специфіка роботи з родинами військовослужбовців зумовлена багатовимірністю їхньої травми. Зокрема, М. Войтович розглядає горе як закономірну та універсальну психологічну реакцію людини на втрату важливого об'єкта або частини власної ідентичності. Автор наголошує на нелінійності цього процесу, який зазвичай протікає на тлі глибоких емоційних переживань, що включають прояви смутку, внутрішнього болю, відчуття власної безпорадності, а також нападів гніву чи почуття провини [6, с. 20].

Наслідки такого складного горювання часто супроводжуються високим ризиком розвитку посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та тривожних станів. З огляду на загрозу переходу горя у патологічну форму, переживання втрати вимагає обов'язкового залучення фахівців. Як наголошують у своїх дослідженнях І. Власенко та Н. Вінник: «Переживаючи втрату, індивід опиняється у кризовій ситуації <...>, стикається з конфліктом, за якого виникає неможливість реалізації життєвого задуму: руйнуються плани, надії, перспективи, відчуття опори» [5, с. 36].

Поглиблюючи розуміння механізмів переходу горя у патологічну форму, О. Аврамчук пояснює, що природне горювання вимагає від людини поетапного прийняття втрати, внутрішнього опрацювання болю та подальшої життєвої адаптації. Ухилення від цих процесів або надмірне застрягання на одному з етапів може спровокувати розвиток ускладненого горювання, яке класифікується як окремий психічний розлад. Дослідник також застерігає, що стандартна фармакотерапія (наприклад, антидепресанти) у таких ситуаціях не завжди дає бажаний результат, тому пріоритетним методом втручання повинна залишатися кваліфікована психотерапевтична та соціальна підтримка [1, с. 14, 18-19].

Водночас, обґрунтовуючи специфіку такої допомоги, О. Аврамчук звертає увагу на варіативність динаміки горювання: від здатності до швидкого психологічного відновлення до затяжних депресивних станів. З огляду на це, фахівці повинні застосовувати індивідуалізований підхід при виборі психосоціальних інтервенцій, зважаючи не лише на тривалість і характер

симптомів, але й на соціокультурний контекст, у якому перебуває особа, та давність самої травматичної події [1, с. 19-20, 28].

Надскладним викликом для соціальних працівників та психологів є використання технологій підтримки при синдромі невизначеної втрати (військовослужбовець зник безвісти або перебуває в полоні). Особливість роботи полягає у тому, що через відсутність факту смерті тут процес горювання є «замороженим». У таких випадках технології підтримки спрямовуються не на класичне проходження стадій горя, а на формування навичок толерантності до невизначеності та пошуку внутрішніх ресурсів для збереження психологічної стійкості за умов тривалого очікування.

Синтезуючи зазначені теоретичні концепти та адаптуючи їх до реалій військового конфлікту, дослідники наголошують на важливості комплексного підходу. Згідно з підходами В. Вишньовського, сприяння родинам загиблих захисників у подоланні травми має базуватися на кількох ключових векторах. По-перше, це залучення фахівців (психологів та психотерапевтів) для екологічного вираження емоцій і формування дієвих копінг-стратегій. По-друге, надзвичайно важливою є інтеграція постраждалих у групи взаємодопомоги, де спільний досвід втрати нівелює відчуття ізолюваності. Крім того, дослідник акцентує на необхідності використання зовнішніх ресурсів від профільних організацій, а також підкреслює незамінну роль найближчого оточення (родичів і друзів), чия емпатія та готовність розділити біль є фундаментом для психологічного відновлення сім'ї [4, с. 22].

В одному із фахових посібників зазначається, що надання допомоги особі, яка переживає втрату, є важливим аспектом психологічної підтримки у період горювання. Однією з ключових потреб у цей час є можливість відкрито висловлювати власні переживання. Особи, що зазнали втрати, часто прагнуть говорити про померлого, відтворювати спогади, обговорювати обставини події та осмислювати власні емоції. Особливо це характерно у випадках раптової або насильницької смерті, коли повторне звернення до деталей події сприяє поступовому зниженню емоційної напруги та прийняттю факту втрати.

Важливу роль у процесі підтримки відіграє зацікавлене та тактовне ставлення до спогадів про померлого. Використання відкритих і делікатних запитань дозволяє людині відчувати значущість власного досвіду та зберегти емоційний зв'язок із втраченим близьким.

Не менш суттєвим є забезпечення емоційної присутності та підтримки. Емпатійне ставлення, готовність вислухати, а також ненав'язлива фізична підтримка можуть мати позитивний вплив на психоемоційний стан людини. Важливо створити умови, у яких особа може вільно виявляти свої почуття, зокрема сум і сльози, що є природними проявами горювання.

Уваги потребує і ставлення до періодів мовчання. Стан гострого переживання втрати може зумовлюватися тим, що людина тимчасово замикається у собі та уникає активної комунікації. Для таких випадків недоцільно чинити тиск або вимагати прояву почуттів. Доцільним є забезпечення підтримувальної присутності, аби забезпечити відчуття безпеки та дати можливість поступового повернення до взаємодії у комфортному для особи темпі [17, с. 41-42].

Розглядаючи особливості роботи з особою, яка переживає втрату, І. Війтович звертає увагу, що консультант досить часто виконує функцію уважного слухача. Однією з ключових умов ефективної допомоги є здатність бути поруч із людиною у стані скорботи і забезпечити їй можливість висловити власні переживання. Неабияке значення має емпатійне ставлення спеціаліста та його розуміння власних емоційних реакцій, що виникають під час взаємодії. Формальне заспокоєння чи використання стандартних фраз не є доцільним, оскільки може посилити відчуття відчуження. Навпаки, варто створити умови для вільного вираження усіх емоцій без осуду. Крім того, важливим є надання рекомендацій близькому оточенню з приводу адекватної реакції на стан людини, яка переживає горе.

Дослідниця також наголошує, що психологічна допомога має обов'язково зважати на етапи переживання втрати. Так, на стадії шоку першочерговим є забезпечення фізичної та емоційної присутності поряд із людиною. Не варто

залишати її наодинці, та водночас важливо уникати надмірної опіки. Підтримку можна проявляти через звичайні невербальні дії, зокрема дотик, що іноді є більш значущим, ніж слова. У цей період надважливою є доступність найближчого оточення, та їхня готовність бути поруч впродовж перших тижнів після втрати.

Своєю чергою, етап гострого горя характеризується доцільністю стимулювання людини до вербалізації власних переживань. Розмови про померлого, обговорення обставин смерті та спогадів про спільне життя сприяють поступовому опрацюванню втрати. У разі раптової чи насильницької смерті може виникати потреба у багаторазовому поверненні до деталей події із метою зниження її травматичного впливу. Важливо не стримувати емоційні прояви, зокрема плач, та поступово сприяти поверненню до повсякденної активності.

Натомість основним завданням на стадії відновлення є допомога у поверненні до звичного ритму життя та формуванні планів на майбутнє. Але слід пам'ятати, що людина може періодично повертатися до інтенсивних переживань, що характерні для попередніх етапів. В таких випадках доцільно зберігати підтримувальну позицію та надавати можливість знову звертатися до спогадів і проговорення втрати [6, с. 18–19].

У процесі подолання втрати важливе місце займає застосування спеціалізованих психотерапевтичних підходів і методів. Як зазначається у фаховій літературі, серед найбільш ефективних практик виокремлюють когнітивно-поведінкову терапію, терапію десенсибілізації та репроцесингу рухом очей, а також різні форми групового аналізу. Їх об'єднує спільна мета – допомогти людині інтегрувати досвід втрати у власне життя. Психотерапія втрати передбачає створення підтримувального середовища, у якому клієнт може поступово звертатися до болісних спогадів, вчитися приймати власні почуття без осуду. Це сприяє формуванню нового ставлення до себе, відновленню здатності до довіри та міжособистісних взаємодій. Водночас у складних випадках, що супроводжуються вираженими психічними порушеннями, може бути доцільним стаціонарне лікування. Такий формат

створює умови для інтенсивної роботи, ізоляції від повсякденних стресів та глибшого зосередження на внутрішніх ресурсах для відновлення [36].

Особливої уваги потребує специфічний феномен невизначеної втрати. Вона характеризується відсутністю чіткої визначеності щодо факту смерті або зникнення близької людини, що унеможлиблює традиційні ритуали прощання та ускладнює психологічне прийняття. Основною ознакою цього стану є амбівалентність – одночасне поєднання надії та глибокого горя, що призводить до хронічного напруження та фрустрації. Зазвичай виділяють два типи такої втрати: фізична відсутність за умов збереження психологічної присутності (полон, зникнення безвісти) та психологічна відсутність при фізичній присутності (деменція, тяжкі розлади). Переживання невизначеної втрати часто супроводжується так званим хронічним горем і, на відміну від інших форм горювання, не має чітко визначених часових меж. Крім того, ця ситуація суттєво впливає на функціонування всієї сім'ї, посилюючи конфлікти або змінюючи звичні сімейні ролі [18].

Для збереження психоемоційної рівноваги у стані невизначеної втрати критично важливими є навички самопідтримки. Одним із ефективних способів їх реалізації є формування індивідуальних ритуалів пам'яті (ведення листів, створення символічного простору або збереження знакових предметів) та пошук особистісного сенсу у збереженні прив'язаності, що спирається на глибинні цінності любові й вірності. Водночас вагомим етапом подолання є прийняття факту невизначеності як частини реальності, що передбачає здатність жити в умовах відсутності чітких відповідей і поступово адаптуватися до нових обставин, не намагаючись передчасно «завершити» втрату. Своєю чергою, окрім зазначених індивідуальних ресурсів, фундаментом відновлення слугує соціальна підтримка. Взаємодія з людьми, які мають подібний досвід, та участь у групах підтримки ефективно зменшують відчуття ізольованості, створюючи безпечний простір для глибокого взаєморозуміння й обміну переживаннями [18; 39].

Практичним втіленням такої соціальної підтримки в українському контексті є функціонування спеціалізованих програм допомоги родинам осіб, які

зникли безвісти або перебувають у полоні. Як зазначає у своєму дослідженні В. Доценко, «яскравим прикладом є діяльність Національного центру психологічної підтримки у скорботі, який реалізує програми, що поєднують індивідуальну та групову роботу. Вони спрямовані на створення безпечного простору для висловлення переживань, надання соціальної підтримки, розвиток психологічної стійкості та опанування навичок саморегуляції. Окрім того, важливим завданням цих програм є формування здатності людини бути опорою для себе та своїх близьких, а також фахова підтримка батьків у взаємодії з дітьми в умовах невизначеної втрати» [11, с. 94].

Щодо фундаментальних методів психотерапевтичної роботи з горем і втратою, то вони застосовуються насамперед у межах розладів, що пов'язані із реакцією на тяжкий стрес та порушенням адаптації. Як зазначається у фахових виданнях, у таких випадках особливу ефективність демонструє десенсибілізація та репроцесинг рухом очей, яка спрямована на опрацювання травматичних спогадів, зокрема тих, що пов'язані з раптовою або трагічною втратою близької людини. Важливе місце у цьому процесі займає когнітивно-поведінкова терапія (КПТ) та її спеціалізовані модифікації. Так, травмо-фокусована КПТ використовується для роботи зі складними переживаннями, що поєднуються з посттравматичними симптомами, тоді як наративно-експозиційний підхід сприяє інтеграції досвіду втрати у цілісну життєву історію особистості. Додатково фахівцями застосовується протокол реконсолідації травматичної пам'яті, який дозволяє відчутно знизити інтенсивність емоційно болісних спогадів.

Окрему групу становлять системні методи роботи. Зокрема, системна сімейна психотерапія сприяє перерозподілу ролей та адаптації до нових життєвих умов, емоційно-фокусована терапія відновлює безпечну прив'язаність між членами родини, а інтерперсональна – допомагає коригувати змінені соціальні зв'язки. Водночас для роботи зі специфічною невизначеною втратою та складними обставинами кращим є застосування екзистенційно орієнтованих підходів. Логотерапія та екзистенційний аналіз спрямовані на пошук сенсу в

умовах страждання та тривалого очікування. Наративна терапія дозволяє відокремити переживання втрати від особистісної ідентичності, а терапія прийняття та зобов'язання допомагає людині зберігати орієнтацію на свої цінності й продовжувати повноцінне життя навіть при психологічному болю.

Окрім того, як вагоме доповнення до основних напрямів застосовуються різноманітні ресурсні методи, спрямовані на м'яку стабілізацію емоційного стану та екологічне вираження переживань. Арт-терапія та музична терапія є особливо корисними для осіб, які мають труднощі з вербалізацією емоцій, що є вкрай актуальним під час роботи з дітьми. Майндфулнес-підхід використовується для зниження рівня загальної тривожності, подолання нав'язливих думок і підвищення здатності до самостійної емоційної саморегуляції. Комплексне та гнучке поєднання цих інструментів забезпечує цілісний підхід до опрацювання травми, дозволяючи фахівцям підбирати найбільш релевантні методи відповідно до індивідуальних потреб кожної особи, яка переживає горе [10].

2.3. Шляхи удосконалення системи соціально-правового захисту родин військовослужбовців в умовах воєнного стану

Удосконалення системи соціально-правового захисту родин військовослужбовців в умовах воєнного стану є одним із пріоритетних напрямів державної політики, оскільки ці сім'ї перебувають у складних життєвих обставинах та потребують своєчасної і комплексної підтримки. Сучасні виклики, пов'язані з воєнними діями, зумовлюють необхідність підвищення ефективності правових та організаційних механізмів надання соціальних гарантій, спрощення процедур їх отримання та забезпечення оперативної взаємодії між відповідними державними органами. У цьому контексті особливого значення набуває вдосконалення нормативно-правової бази, цифровізація адміністративних процесів та підвищення рівня адресності соціальної допомоги.

Аналізуючи чинне законодавства України маємо змогу встановити, що наразі у нормативно-правових актах відсутнє легальне визначення поняття

«соціальний захист членів сімей військовослужбовців». З огляду на це, варто підтримати позицію науковців К. В. Бортняк та Т. П. Макарової щодо необхідності нормативного закріплення дефініції «соціальний та правовий захист членів сімей військовослужбовців». Дослідниці пропонують трактувати це явище як цілеспрямовану державну політику, що покликана сформувати дієвий механізм гарантій для забезпечення не лише базових конституційних прав, але й матеріальних та духовних потреб родин захисників з огляду на їхній специфічний суспільний статус. За їхнім переконанням, таке поняття також повинно включати гарантоване соціальне забезпечення у кризових ситуаціях, таких як втрата працездатності чи годувальника, безробіття, вихід на пенсію та в інших передбачених законодавством випадках [3, с. 135].

До пріоритетних завдань соціального захисту родин військовослужбовців доцільно віднести забезпечення належних умов життєдіяльності та професійної реалізації, підтримку гідного матеріального рівня та оздоровлення, інтеграцію соціальних гарантій у сфери житлової політики, охорони материнства дитинства медичного обслуговування та освіти.

Водночас практична реалізація зазначених завдань стикається з низкою перешкод, насамперед економічного характеру. Оцінюючи бар'єри у цій сфері, А. О. Сидоренко слушно звертає увагу на хронічний дефіцит фінансування відповідних програм, що першочергово позначається на якості медичного обслуговування та доступності санаторно-курортного лікування для родин захисників. На переконання науковця, сучасні реалії вимагають нагальної модернізації профільного законодавства, головною метою якої має стати реальне узгодження задекларованих державою прав із фактичним рівнем матеріального забезпечення. Адже гарантування гідних умов життя як самим військовослужбовцям, так і їхнім близьким є не просто соціальним зобов'язанням, а стратегічним вектором державної політики, що безпосередньо впливає на національну безпеку та загальний добробут [39, с. 154].

Ще одним вагомим напрямом удосконалення системи соціально-правового захисту є подолання надмірної бюрократизації під час оформлення пільг та

соціальних виплат. На сьогодні родини військовослужбовців часто стикаються зі складною та тривалою процедурою збору довідок, підтвердження статусів та взаємодії з різними відомствами (ТЦК та СП, військовими частинами, органами соціального захисту тощо). Затягування процесів обміну документами між цими структурами призводить до того, що сім'ї місяцями не можуть реалізувати свої законні права.

З огляду на це, першочерговим завданням є цифровізація адміністративних послуг та впровадження принципу «єдиного вікна», зокрема на базі платформи «Дія» та шляхом інтеграції електронних реєстрів. Держава має перейти до проактивної моделі надання соціальної допомоги, де система автоматично ідентифікуватиме членів родин військовослужбовців та пропонуватиме їм доступні послуги й виплати без необхідності подання численних паперових заяв. Спрощення алгоритму дій для сімей захисників не лише зекономить їхній час, а й мінімізує корупційні ризики та психологічне навантаження.

Окремої уваги потребує вдосконалення механізмів соціального захисту найбільш вразливих категорій: родин військовослужбовців, які потрапили у полон або зникли безвісти за особливих обставин. Аналіз правозастосовної практики свідчить про наявність суттєвих прогалин у нормативному регулюванні порядку виплати грошового забезпечення таким сім'ям. Нерідкими є випадки безпідставних відмов через формальні розбіжності у місці реєстрації чи відсутність довідок про спільне проживання повнолітніх членів сім'ї. Шляхом вирішення цієї проблеми має стати внесення змін до чинного законодавства, які б чітко розмежовували коло суб'єктів отримання виплат, встановлювали вичерпний перелік документів та забороняли органам військового управління вимагати від родин документи, що не передбачені законом.

Традиційно вітчизняне законодавство фокусується переважно на матеріальних та медичних аспектах. Водночас досвід тривалої війни доводить, що родини військовослужбовців зазнають колосального емоційного навантаження і потребують системної психосоціальної реабілітації. Для вдосконалення цього напряму пропонується законодавчо закріпити поняття

комплексного психосоціального супроводу та інтегрувати у вітчизняну систему інститут «кейс-менеджера». Такий фахівець має супроводжувати родину від моменту мобілізації військовослужбовця до його повернення та адаптації в цивільному житті. Створення мережі ветеранських просторів та центрів життєстійкості у кожній територіальній громаді має стати обов'язковою нормою закону, забезпеченою відповідними субвенціями з державного бюджету.

Ще одним недоліком існуючої системи є надмірна централізація. В умовах обмеженого державного фінансування значна роль у забезпеченні життєдіяльності сімей захисників має належати органам місцевого самоврядування. На законодавчому рівні доцільно зобов'язати громади розробляти цільові муніципальні програми підтримки, що включатимуть гарантоване безкоштовне харчування дітей у школах, місцеві пільги на оплату комунальних послуг, транспортне обслуговування та звільнення від сплати місцевих податків. Муніципальні гарантії мають виступати додатковим, відчутним рівнем підтримки сімей на місцях.

Розвиваючи цю думку, А. О. Сидоренко слушно акцентує на тому, що забезпечення посиленого соціального захисту родин безпосередньо впливає на обороноздатність держави. Впевненість у соціальній та матеріальній захищеності своїх рідних є потужним мотиваційним фактором, який сприяє належному виконанню військовослужбовцями їхнього обов'язку із захисту суверенітету та територіальної цілісності України.

Оцінюючи сучасний стан вітчизняного законодавства у цій сфері, дослідник звертає увагу на суттєвий недолік: чинні нормативно-правові акти часто не враховують реального рівня життя та економічних витрат в умовах сьогодення. Як альтернативу пропонується розглядати підходи зарубіжних країн, де держава фокусується не лише на номінальному закріпленні пільг, а й на реальному механізмі та якості їх надання через комплекс державних заходів. Відтак, ще одним вагомим шляхом удосконалення вітчизняної системи соціального забезпечення має стати імплементація позитивного міжнародного

досвіду з обов'язковим урахуванням специфіки українських реалій та умов воєнного стану [38, с. 347].

Аналіз практики країн-членів НАТО засвідчує, що напрям удосконалення вітчизняної системи соціального захисту має бути спрямований на розширення діапазону не лише прямих фінансових виплат, а й соціально-побутових та інфраструктурних гарантій. Міжнародний досвід доводить, що гідне матеріальне й фінансове забезпечення буття не лише військових, а й їхніх сімей є ключовим імперативом оборонної політики розвинених держав [16, с. 137].

З огляду на це, для оптимізації системи соціально-правового захисту родин військовослужбовців в Україні доцільно імплементувати такі елементи зарубіжного досвіду:

- у сфері охорони здоров'я запровадити практики прикріплення родин військовослужбовців до постійного сімейного лікаря з можливістю їх повноцінного обслуговування у цивільних медичних закладах на контрактній основі за коштів оборонного відомства;

- у сфері зайнятості здійснити законодавче закріплення за членами сімей військовослужбовців права на позачергове працевлаштування, а також надання їм пріоритетного права на отримання роботи з неповним робочим днем чи за сумісництвом. Це особливо актуально для дружин військовослужбовців, які самостійно виховують дітей в умовах воєнного стану;

- у сфері освіти необхідно розширити програми стипендіального забезпечення для дітей і дружин (зокрема тих військовослужбовців, які зникли безвісти або потрапили в полон), а також впровадження системи пільг на оплату дошкільних навчальних закладів;

- у житловій сфері здійснити перехід від декларативних норм довгострокового очікування квартир до гнучкої системи монетизації житлових прав. Ця система має передбачати часткову компенсацію вартості оренди житла для родини або надання доступу до пільгового службового житлового фонду з мінімальною орендною платою на період проходження військової служби.

Надзвичайно цінним для імплементації в українські реалії є досвід Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, зокрема у сфері психоемоційної та інституційної підтримки родин захисників. Як зазначають у своєму дослідженні Т. В. Шлапко, Г. С. Зінченко та А. Є. Спіріна, британська система соціального захисту фокусується на збереженні інституту сім'ї в умовах тривалої розлуки. Зокрема, держава забезпечує не лише цілодобові гарячі лінії психологічної допомоги для родин, а й гарантує безкоштовний доступ до фахового сімейного консультування. Окрім того, британське законодавство пропонує гнучкі механізми спільної відпустки по догляду за дитиною, що дає можливість батькам-військовослужбовцям гармонійно розподіляти обов'язки протягом першого року життя дитини або у разі її усиновлення.

Спираючись на британський досвід, вітчизняні науковці пропонують імплементувати в законодавство України низку інноваційних норм, спрямованих на підтримку членів сімей військовослужбовців. До найбільш слушних та нагальних пропозицій варто віднести:

- по-перше, запровадження права на сімейне консультування і як наслідок доповнення Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» нормою, яка б гарантувала військовослужбовцям та їхнім партнерам право на безкоштовне відвідування (до 10 сеансів на рік) сімейних консультацій. Такі консультації мають охоплювати питання виховання дітей, управління конфліктами та збереження емоційного зв'язку під час тривалих періодів служби, що матиме позитивний вплив на демографічну ситуацію та психологічне благополуччя родин;

- по-друге, впровадження електронної «Соціальної картки військовослужбовця», тобто створення єдиного електронного інструменту ідентифікації, функціонал якого поширюватиметься і на гарантії для членів родини. Інтеграція такої картки з порталом «Дія» дозволить родинам без бюрократичних перепон отримувати доступ до психологічної підтримки, культурно-дозвіллевих заходів, а також освітніх пільг (зокрема, знижок на навчання для членів сім'ї військовослужбовця) [46, с. 339-340].

Інтеграція зазначених механізмів в українське законодавство дозволить перетворити соціальні гарантії із суто декларативних норм на реальний та дієвий інструмент підтримки сімей військовослужбовців, що, у свою чергу, безпосередньо посилить обороноздатність держави.

Підсумовуючи Д.І. Ковальов наголошує на необхідності системних кроків для забезпечення ефективного правового статусу військовослужбовців та їхніх сімей. Зокрема, йдеться про вдосконалення нормативної бази відповідно до сучасних викликів, адаптацію національного законодавства до міжнародних стандартів, а також створення дієвих інструментів моніторингу за наданням соціальних гарантій. Науковець акцентує, що пріоритетами мають стати спрощення процедур доступу до пільг, правове просвітництво захисників та їхніх рідних, а також посилення інституційної спроможності профільних державних органів. На переконання автора, саме такий комплексний підхід є запорукою зміцнення обороноздатності, зростання суспільної довіри до державних інституцій та утвердження засад соціальної справедливості [12, с. 445].

Висновки до розділу 2

У другому розділі проведено комплексний аналіз організаційних механізмів та технологій реалізації соціально-правового захисту, що дозволило сформулювати наступні результати дослідження.

По-перше, встановлено, що ефективність соціального захисту в сучасних умовах безпосередньо залежить від комплексності міжвідомчої взаємодії. Сучасний механізм оформлення правових статусів та реалізації виплат ґрунтується на синергії зусиль ЦНАПів, органів ветеранської політики, силових структур та органів цифрової трансформації. Ключовим елементом цієї взаємодії є перехід на технологічний рівень автоматизованого обміну даними через систему «Трембіта», що дозволяє уповноваженим органам самостійно формувати доказову базу та мінімізувати бюрократичний тиск на заявників.

По-друге, з'ясовано, що процедура захисту сімей зниклих безвісти осіб має дворівневу структуру: оперативний етап (забезпечення виплат грошового забезпечення на підставі даних Реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин) та юридичний етап (оформлення ветеранського статусу та одноразової допомоги після судового рішення). Чіткий розподіл компетенцій між ТЦК та СП і органами соціального захисту на кожному з цих етапів є запорукою безперервності державної підтримки.

По-третє, доведено, що технології психосоціальної підтримки є невід'ємною складовою системи захисту, особливо у роботі з синдромом невизначеної втрати. Специфіка такої допомоги полягає у переході від класичних стадій горювання до формування навичок толерантності до невизначеності. Ефективність професійного супроводу забезпечується диференційованим підходом, що поєднує методи когнітивно-поведінкової терапії, групи підтримки та ресурсні арт-терапевтичні практики, які сприяють емоційній стабілізації родин.

По-четверте, визначено пріоритетні шляхи вдосконалення системи, серед яких - законодавче закріплення дефініції соціального захисту членів сімей військовослужбовців, цифровізація послуг через впровадження електронної

«Соціальної картки», а також імплементація досвіду країн-членів НАТО. Зокрема, запропоновано впровадження інституту кейс-менеджменту та розширення програм сімейного консультування, що дозволить змінити модель соціального захисту з декларативної на проактивну.

Загалом, організаційно-технологічна модернізація системи соціально-правового захисту є не лише гуманітарним завданням, а й стратегічним чинником зміцнення обороноздатності держави через забезпечення високого рівня соціальної захищеності тилу.

ВИСНОВКИ

У ході бакалаврського дослідження було проведено комплексний теоретико-правовий та організаційний аналіз системи соціально-правового захисту сімей загиблих та зниклих безвісти військовослужбовців, що дозволило сформулювати такі підсумкові результати.

1. Розкрито теоретико-правові засади соціального захисту родин військовослужбовців. Встановлено, що сучасна система нормативно-правового регулювання у цій сфері має складну багаторівневу структуру. Фундаментальні гарантії закладені Конституцією України, тоді як спеціальним нормативним актом виступає Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». Водночас аналіз засвідчив відсутність єдиного легального визначення дефініції «соціальний захист членів сімей військовослужбовців», що призводить до звуженого трактування цього поняття на практиці. Доведено, що в умовах воєнного стану особливого значення набуває судова практика (зокрема правові позиції Верховного Суду), яка виступає дієвим інструментом відновлення соціальної справедливості. Саме судові інстанції дозволяють захищати права членів сім'ї «фактичного» складу (наприклад, встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу), що є критично важливим для отримання державних гарантій.

2. Визначено специфіку правового статусу та механізмів соціального забезпечення сімей зниклих безвісти. З'ясовано, що цей статус має особливу юридичну та соціальну природу, яка характеризується станом тривалої невизначеності. Доведено, що алгоритм соціально-правового захисту тут має етапний характер. На першому (оперативному) етапі, до моменту офіційного підтвердження факту смерті або оголошення особи померлою судом, ключовою гарантією є збереження за родиною права на отримання грошового забезпечення військовослужбовця. Трансформація статусу на «члена сім'ї загиблого» запускає другий (юридичний) етап, який відкриває доступ до комплексного пакета ветеранських пільг, пенсії у зв'язку з втратою годувальника та права на ОGD. Цей

перехід вимагає злагодженого юридичного та соціального супроводу, оскільки покладає на родину значний тягар збору доказової бази.

3. Охарактеризовано організаційні механізми міжвідомчої взаємодії та шляхи їх оптимізації. Дослідження засвідчило, що діюча система реалізації соціально-правового захисту стикається з проблемою надмірної бюрократизації та розпорошеності повноважень між ТЦК та СП, військовими частинами, органами соціального захисту та ЦНАПами. Обґрунтовано, що безальтернативним шляхом подолання цих бар'єрів є тотальна цифровізація адміністративних послуг. Впровадження системи електронної взаємодії державних реєстрів «Трембіта» та розширення функціоналу порталу «Дія» створюють передумови для переходу від заявної до проактивної моделі допомоги. За такої парадигми обов'язок верифікації даних та збору довідок переноситься з постраждалої родини на державу, що мінімізує корупційні ризики та знижує ретравматизацію сімей.

4. Систематизовано технології психосоціальної підтримки сімей у стані горя та синдрому невизначеної втрати. Доведено, що соціально-правовий захист не може обмежуватися виключно матеріальними виплатами; його невід'ємною складовою є фахова соціальна робота. З'ясовано, що підтримка сімей зниклих безвісти вимагає відмови від класичних лінійних протоколів роботи з горем (оскільки цикл горювання є «замороженим») на користь технологій формування толерантності до невизначеності. Найбільшу ефективність демонструє застосування мультидисциплінарного підходу: поєднання індивідуальної травмо-фокусованої психотерапії (КПТ, десенсибілізація) із залученням родин до груп взаємодопомоги. Групова робота допомагає подолати соціальну ізоляцію, знайти внутрішні ресурси та вибудувати нові життєві стратегії в умовах тривалого очікування.

5. Обґрунтовано пріоритетні напрями вдосконалення системи соціально-правового захисту в Україні з урахуванням міжнародного досвіду. Для побудови ефективної, людиноцентричної системи запропоновано імплементувати низку

інноваційних механізмів, притаманних країнам-членам НАТО (зокрема досвід Великої Британії та США). На законодавчому рівні необхідно:

- запровадити інститут індивідуального «кейс-менеджера», який забезпечуватиме наскрізний соціальний супровід родини за принципом «єдиного вікна»;
- закріпити право членів сімей військовослужбовців на гарантоване безкоштовне сімейне та психологічне консультування;
- здійснити перехід від декларативних житлових черг до системи цільових соціальних надбавок на оренду житла;
- посилити роль органів місцевого самоврядування шляхом створення розгалуженої мережі муніципальних ветеранських просторів та центрів життєстійкості, що забезпечить доступність допомоги на рівні кожної територіальної громади.

Підсумовуючи, варто наголосити, що трансформація системи соціально-правового захисту родин загиблих та зниклих безвісти військовослужбовців є не лише моральним імперативом, але й стратегічним чинником національної безпеки. Тільки через поєднання справедливого правового регулювання, проактивних організаційних механізмів та сучасних технологій соціальної роботи держава здатна забезпечити гідний рівень життя родинам захисників, віддаючи шану їхній найвищій жертві заради збереження України.

Список використаних джерел

1. Аврамчук О. Клініко-психологічні аспекти переживання втрати та діагностики ускладненого горювання. Проблеми сучасної психології. 2019. Вип. 45. С. 11-39. DOI: <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2019-45.11-39>
2. Актуальні питання соціальної роботи : навч. посіб. / О.М. Денисюк та ін.; ред. кол.: О.В. Епель, Т.Л. Лях, І.В. Силантьєва. Ужгород: РІК-У, 2023. 420 с. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/47338/1/O_%20Epel_T_Liakh_I_Silantieva_A_PSR_FPSRSO_KSPSR.pdf.pdf
3. Бортняк К. В., Макарова Т. П. Сучасний стан адміністративно-правової системи соціального і правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей в Україні. Науковий вісник Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. 2024. Т. 35 (74), № 2. С. 136–141. DOI: <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2024.2/20>
4. Вишньовський В. В. Психологічні особливості горювання членів сім'ї загиблого воїна. Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки : матеріали IV Міжнар. наук. конф. (м. Тернопіль, 18–19 квіт. 2024 р.). Тернопіль : ФОП Паляниця В. А., 2024. С. 19–22. URL: <https://elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/44804>
5. Власенко І.А., Вінник Н.Д. Переживання втрати: специфіка, конфлікт, трансценденція, подолання. Теорія і практика сучасної психології. 2019. № 3. Т. 1. С. 33-37. DOI: <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2019.3-1.6>
6. Войтович М.В. Психологічні особливості горювання. Актуальні проблеми психології. Серія «Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія». 2019. № 19 (5). С. 10-23. URL: https://lib.iitta.gov.ua/721340/1/Voitovich_M_V_2019_Psychological_features_of_the_grief_proc-1-14.pdf
7. Гелецька І.О. Проблеми підтвердження родинних зв'язків при оформленні грошового забезпечення сім'ям зниклих безвісти: практичний аспект. Становлення та розвиток правової держави: проблеми теорії та практики

: матеріали XVIII міжнародної науково-практичної конференції, м. Миколаїв, 24 грудня 2025 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. 264 с. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-582-5-24>

8. Грабовий В. Нормативно-правові засади соціального захисту сімей військових, полонених і зниклих безвісти. Соціальна робота та соціальна освіта. 2026. № 1(16). С. 32-47. DOI: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.1\(16\).2026.355707](https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(16).2026.355707)

9. Грищенко І.М. Державна політика у сфері соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей, членів сімей загиблих ветеранів війни, членів сімей загиблих захисників та захисниць України. Суспільство та національні інтереси. 2024. №8. С. 584-598. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8\(8\)-584-598](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-584-598)

10. Державний стандарт надання безоплатної психологічної допомоги особам, які звільняються з військової служби, з числа ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членам сімей таких осіб : Наказ Міністерства у справах ветеранів України від 14 груд. 2023 р. № 345. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0129-24#n4> (дата звернення: 18.04.2026).

11. Доценко В. В. Невизначена втрата: нові виклики в роботі психологів під час війни. Забезпечення психологічної допомоги в секторі безпеки та оборони України : зб. тез доп. III Всеукр. міжвід. психол. форуму (м. Київ, 30 трав. 2024 р.). Київ : ДНДІ МВС України, 2024. С. 92–95. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/entities/publication/26c0f386-6087-427a-bdd8-9c472995b1e8>

12. Ковальов Д.І. Правовий статус військовослужбовців та членів їх сімей: загальнотеоретичний аналіз. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО. 2025. Випуск 89: частина 2. С. 441-445. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.2.67>

13. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 24.03.2026)

14. Лебединська О. С., Іванісов О. В., Лугова В. М. Специфіка надання інтегрованих соціальних послуг в сучасних умовах. Український журнал прикладної економіки та техніки. 2025. Том 10. № 2. С. 38 – 44. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2025-2-6>
15. Литвин І.І. Сутність поняття правового статусу. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2016. Випуск 38. Том 1. С. 18-21. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/43006854-6e0d-481d-b2d2-1d707f480610/content>
16. Марко І.Ю., Марко Є.І., Чернишова І.М. Зарубіжний досвід забезпечення соціальних гарантій військовослужбовців. Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського. 2019. № 2. С. 135-142. URL: <http://znpcvsd.nuou.org.ua/article/view/195500/195901>
17. Методичні рекомендації з психосоціальної підтримки та супроводу у громадах. Особливості надання психосоціальних послуг під час війни : для внутр. користування в мережі Карітас / С. Бужинська, Л. Кондрацька, Л. Сухарева, Г. Красіна, І. Максименко. Київ : МБФ «Карітас України», 2024. 98 с. URL: <https://caritas.ua/wp-content/uploads/posib.pdf>
18. Надія та відчай: як впоратись із невизначеною втратою. Ти як? : Всеукр. прогр. ментал. здоров'я. URL: <https://howareu.com/materials/nadiia-ta-vidchai-iak-vporatys-iz-nevyznachenoiiu-vtratoiu>
19. Невизначена втрата: що це та що це та як цей біль переживають тисячі українців. РБК-Україна. URL: https://www.rbc.ua/rus/news/neviznachena-vtrata-shcho-tse-ta-k-tsey-bil-1758040274.html#goog_rewarded
20. Павленко В. С. Захист прав військовослужбовців та їх сімей: міжнародно-правовий аспект. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 7. С. 131–133. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-7/32>
21. Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 168. Верховна

Рада України : офіційний вебпортал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 30.04.2026).

22. Порядок видачі посвідчень членів сімей військовослужбовців, які загинули (померли) чи пропали безвісти під час проходження військової служби : затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 28 травня 1993 р. № 379. Верховна Рада України : офіційний вебпортал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/379-93-%D0%BF#Text> (дата звернення: 29.03.2026)

23. Порядок надання статусу члена сім'ї загиблого (померлого) Захисника чи Захисниці України : затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2015 р. № 740. Верховна Рада України : офіційний вебпортал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/740-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 30.04.2026)

24. Порядок призначення і виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті), інвалідності або часткової втрати працездатності без встановлення інвалідності військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів, призваних на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори чи для проходження служби у військовому резерві : затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 25 грудня 2013 р. № 975. Верховна Рада України : офіційний вебпортал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/975-2013-%D0%BF#Text> (дата звернення: 30.04.2026)

25. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 18 січ. 2024 р. у справі № 560/17953/21 (провадження № 11-150апп23). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116512563> (дата звернення: 24.03.2026).

26. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку виплати грошового забезпечення військовослужбовців, захоплених у полон або заручниками, а також інтернованих у нейтральних у нейтральних державах або

зниклих безвісти» від 30 листопада 2016 року № 884. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/884-2016-%D0%BF>

27. Програма підтримки військовослужбовців Чортківської міської територіальної громади, які брали (беруть) участь в захисті України та членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих), безвісти зниклих захисників України на 2025–2026 роки. Чортківська міська рада. Офіційний веб-сайт. URL: <https://www.chortkivmr.gov.ua/dokumentu/ofitsijni-dokumenty-miskoyi-rady/rishennya-miskoyi-rady/2024-rik/101-sesiya-chortkivskoyi-miskoyi-rady-viii-sklykannya/>

28. Програма соціальної підтримки ветеранів війни та членів їх сімей на створення власного бізнесу Тернопільської міської ради. Тернопільська міська рада. Офіційний веб-сайт. URL: <https://ternopilcity.gov.ua/news/95905.html>

29. Проект Кодексу України про захист державності, незалежності та статус захисників держави (альтернативний) від 17 грудня 2025 р. № 14265-1. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/59385> (дата звернення: 29.03.2026).

30. Проект Кодексу України про захист державності, незалежності та статус захисників держави : від 28 листоп. 2025 р. № 14265. Верховна Рада України : Офіційний вебпортал. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/59012> (дата звернення: 24.03.2026).

31. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб : Закон України від 9 квіт. 1992 р. № 2262-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12> (дата звернення: 24.03.2026).

32. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин : Закон України від 12 лип. 2018 р. № 2505-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19> (дата звернення: 24.03.2026).

33. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20 груд. 1991 р. № 2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12> (дата звернення: 24.03.2026).

34. Про соціальні послуги : Закон України від 17 січ. 2019 р. № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19> (дата звернення: 24.03.2026).

35. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22 жовт. 1993 р. № 3551-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12> (дата звернення: 24.03.2026).

36. Психологічна підтримка людей, які зазнали втрати. Факультет наук про здоров'я УКУ. URL: <https://fhs.ucu.edu.ua/resources/psychologichna-pidtrymka-lyudej-yaki-zaz-7/>

37. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 9 розділу I Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» (справа щодо соціального захисту ветеранів війни та членів їхніх сімей) від 18 груд. 2018 р. № 12-п/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-18> (дата звернення: 24.03.2026).

38. Сидоренко А.О. До питання соціальних гарантій членів сімей військовослужбовців у сфері соціального захисту. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО. 2023 Випуск 79: частина 1. С. 343-348. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.1.57>

39. Сидоренко А.О. Соціальний захист членів сімей військовослужбовців в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2022. № 6. С. 151-155. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.06.27>

40. Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січ. 2002 р. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 10.04.2026).

41. Служба психосоціальної підтримки сімей військовослужбовців : офіційний сайт. URL: https://pidtrymka.in.ua/useful_tax/korysne/ (дата звернення: 04.05.2026).

42. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми : посіб. у 2-х ч.; Ч. І. Сучасні орієнтири та ключові технології / З. П. Кияниця, Ж. В. Петрочко. – К. : ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. – 256 с. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/21626/7/Social_work_P1_I.pdf

43. Ухвала Лановецького районного суду Тернопільської області від 09 лютого 2026 р. у справі № 602/550/24. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/134090555> (дата звернення: 30.03.2026).

44. Фомічов К.С. Поняття, принципи та основні форми взаємодії суб'єктів державної політики у сфері соціальної захищеності осіб з інвалідністю з громадськістю. Київський часопис права. 2023. №2. С. 106-112. DOI: <https://doi.org/10.32782/klj/2023.2.13>

45. Циганок В.М. Сучасний стан законодавства України про соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 6. С. 377-381. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.64>

46. Шлапко Т.В., Зінченко Г.С., Спірієна А.Є. Компаративний аналіз досвіду правового регулювання соціального захисту військовослужбовців Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії й України. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство».2025. Випуск 01. С. 334-341. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.53>

47. Шульга А.М. Правовий статус особистості, його види. Право і безпека. 2012. № 2 (44). С. 19-22. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4d4f6b70-3985-4768-9e97-b21d75047ed6/content>